

JOURNAL OF MEDICINE AND
PHARMACY OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН МЕДИЦИНА
ЖӘНЕ ФАРМАЦИЯ ЖУРНАЛЫ

КАЗАХСТАНСКИЙ ЖУРНАЛ
МЕДИЦИНЫ И ФАРМАЦИИ

eISSN: 1562-2967

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН МЕДИЦИНА АКАДЕМИЯСЫ
ҚАЗАҚСТАН МЕДИЦИНА ЖӘНЕ ФАРМАЦИЯ ЖУРНАЛЫ
ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКАЯ МЕДИЦИНСКАЯ АКАДЕМИЯ
КАЗАХСТАНСКИЙ ЖУРНАЛ МЕДИЦИНЫ И ФАРМАЦИИ
SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY
JOURNAL OF MEDICINE AND PHARMACY OF KAZAKHSTAN

Основан с мая 1998 г.

Учредитель:

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»

Журнал перерегистрирован
Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан
Регистрационное свидетельство
№KZ89VPY00065454 от 24.02.2023 года.
ISSN 1562-2967

«Казахстанский журнал медицины и фармации»
зарегистрирован в Международном центре по
регистрации сериальных изданий
ISSN(ЮНЕСКО, г.Париж, Франция), присвоен
международный номер ISSN 2306-6822

Журнал индексируется в КазБЦ; в
международной базе данных Information Service,
for Physics, Electronics and Computing
(InspecDirect)

Адрес редакции:
160019 Республика Казахстан,
г. Шымкент, пл. Аль-Фараби, 1
Тел.: 8(725-2) 39-57-57, (1095)
Факс: 40-82-19
www.skma.edu.kz
e-mail: info@skma.kz

Главный редактор

Жаркинбекова Н.А., канд. мед. наук., профессор

Заместитель главного редактора

Нурмашев Б.К., кандидат медицинских наук, профессор

Редактор научного журнала

Сейіл Б.С., магистр медицинских наук, докторант

Редакционная коллегия:

Абдурахманов Б.А., кандидат мед.н., доцент

Абуова Г.Н., кандидат мед.н., доцент

Анартаева М.У., доктор мед.наук, доцент

Кауызбай Ж.А., кандидат мед.н., доцент

Ордабаева С.К., доктор фарм. наук, профессор

Орманов Н.Ж., доктор мед.наук, профессор

Сагиндыкова Б.А., доктор фарм.наук, профессор

Сисабеков. К.Е., доктор мед. наук, профессор

Шертаева К.Д., доктор фарм.наук, профессор

Редакционный совет:

Бачек Т., асс.профессор(г.Гданьск, Республика
Польша)

Gasparyan Armen Y., MD, PhD, FESC, Associated
Professor (Dudley, UK)

Георгиянц В.А., д.фарм.н., профессор (г.Харьков,
Украина)

Дроздова И.Л., д.фарм.н., профессор (г.Курск,
Россия)

Корчевский А. Phd, Doctor of Science (г.Колумбия,
США)

Раменская Г.В., д.фарм.н., профессор (г.Москва,
Россия)

Халиуллин Ф.А., д.фарм.н., профессор (г.Уфа,
Россия)

Иоханна Хейкиля, (Университет JAMK, Финляндия)

Хеннеле Титтанен, (Университет LAMK,
Финляндия)

Шнитовска М., Prof., Phd., M.Pharm (г.Гданьск,
Республика Польша)

ӘОЖ 355.01

Нурмаханова Г. К., Жарылқасын А. Ж.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ: ЕРЛІК ПЕН ЕҢБЕК ТАРИХЫ

Аңдатпа

Мәтін Ұлы Отан соғысы жылдарындағы қазақстандықтардың ерлігі, майдандағы және тылдағы Жеңіске қосқан үлесі, сондай – ақ автордың арғы атасы Төребекұлы Ақтөренің ерлігі туралы баяндайды.

Түйін сөздер : батырлық ,ерлік , майдан, тылдағы еңбек, қазақстандық жауынгер, халық бірлігі, қиын кезең, азаматтық борыш, рухани мұра

Кіріспе

Ұлы Отан соғысы – тарихымыздағы ең ауыр да, қайғылы кезеңдердің бірі. Бұл соғыс тек майдан даласында емес, әрбір отбасының жүрегінде із қалдырды. Отан үшін от кешіп, ерлікпен шайқасқан сарбаздардың батырлығы – бүгінгі ұрпақ үшін үлкен тағылым. Қаншама қазақ баласы майданға аттанып, ел үшін жанын қиды, қасық қаны қалғанша шайқасты. Біз дәл бүгін бейбіт аспан астында өмір сүріп жатқан болсақ, соның барлығы сол жандардың арқасы.

Негізгі бөлім

1941 жылы 22 маусымда фашистік Германия Кеңес Одағына тұтқиылдан шабуыл жасады. Осы сәттен бастап бүкіл ел соғыс жағдайына көшіп, миллиондаған адам майданға алынды. Қазақстаннан 1,2 миллионнан астам адам соғысқа қатысқан. Тек Алматы қаласының өзінен 6 атқыштар дивизиясы жасақталып, соның ішінде әйгілі 316-атқыштар дивизиясы Мәскеу түбіндегі шайқаста ерекше көзге түсті.

1942 жылы басталған Сталинград шайқасында да қазақстандық жауынгерлер ерлік көрсетті. Бұл шайқас фашистердің беті қайта бастаған сәт болды. Курск доғасындағы шешуші ұрыста кеңестік армия үлкен жеңіске жетіп, соғыс бағытын түбегейлі өзгерткен еді.

Осы бір ел басына күн туған қиын-қыстау заманда менің атамның әкесі – Төребекұлы Ақтөре халқы үшін жанын қиюға дайын болып, майданға аттанған. 1941 жылы соғыс өрті тұтанғанда, ол да отанын қорғау жолында еш ойланбастан алғы шепке қосылды. Майдан даласында ерен еңбек етіп, қолынан келгенше жауға қарсы күресті. Алайда тағдырдың жазуы солай болған шығар – бір сәтсіз оқиға оның өмірін күрт өзгертіп жіберді. Тауар

тасымалдаушы пойыздың астында қалып, бір аяғынан айырылып, ауыр жарақатпен елге оралуға мәжбүр болды.

Жарақат алып, ақсақ атанса да, атам мойымады. Қолына таяқ ұстағанына қарамастан, өз отбасы үшін ғана емес, тұтас бір әулетті асырау үшін еңбекке араласты. Етікші болып жұмыс істеп, күн-түн демей етік тігіп, жөндеп, қалаға өткізіп тұрды.

Сол кезде тапқан табысын бала-шағасының, туған-туысының қажетіне жұмсап, ел ішіндегі қамқор жанға айналды. Қазіргі Отырар ауданы болып өзгертілген бұрынғы Көксарай ауданындағы совхозда еңбек ете жүріп, ел алғысына бөленді.

Иә, атамыз өмірден ерте озған, сондықтан ол туралы мәліметтер көп сақталмаған. Бірақ сол бір ауыр шақта қолынан келгенше адал еңбек етіп, артында жақсы ат, өшпес із қалдырғанын біз ешқашан ұмытпаймыз. Ол – тек отбасы үшін ғана емес, бүтін ел үшін тілеуші болған жан. Атамыздың артында бір ұл мен екі қыз қалған. Бүгінде біз, оның ұрпақтары, Төребекұлы Ақтөренің ерлігі мен еңбегін мақтанышпен еске алып, әрдайым рухына тағзым етеміз.

Міне осы оқиғадан-ақ соғыс жылдары Қазақстан тыл тірегіне айналғанын білеміз. Зауыттар мен фабрикалар көшіріліп, бүкіл өндіріс соғыс қажеттілігіне бағытталғанын білеміз. Әйелдер, қарттар, жастар күн-түн демей еңбек етті. Ауыл шаруашылығы, көмір мен металл өндірісі тоқтамай жұмыс істеп тұрды. Халық азық-түлік, жылы киім, қару-жарақ жасап, майданға жөнелтіп отырды. Қазақ жеріне көптеген эвакуацияланған халықтар, ғылым мен өнер өкілдері келіп, ел арасында достық байланыс нығая түсті.

Жеңіс оңай келген жоқ. Төрт жылға созылған ауыр соғыс миллиондаған адамның өмірін жалмады. Әр отбасында жоқтау айтылды, қаншама боздақ майданнан оралмады. Бірақ бұл қасірет елдің рухын сындыра алған жоқ. Керісінше, халықты біріктіріп, болашаққа деген сенімді күшейтті.

Соғыстан кейінгі жылдары ел қайта еңсе тіктеп, ауылдар мен қалалар қалпына келтірілді. Ер-азаматтар бейбіт еңбекке араласып, ел үшін қызмет етуді жалғастырды.

Қазіргі таңда біз сол жеңістің жемісін көріп отырмыз. Әр мамыр сайын Жеңіс күні аталып өтіледі, ардагерлерге құрмет көрсетіледі. Өкінішке қарай, олардың қатары сиреп барады. Сондықтан сол кезеңнің шындығын ұмытпай, болашақ ұрпаққа жеткізу – әрқайсымыздың азаматтық борышымыз. Соғыс – қасірет, бейбітшілік – баға жетпес бақыт екенін түсінуіміз қажет. Ерлік – ұмытылмас, ал жады – мәңгілік.

Әдебиеттер тізімі

1. Бектұрғанов Қ. «Ұлы Отан соғысы және Қазақстан». - Алматы: Білім, 2010.
2. Қозыбаев М.Қ. «Жеңіс жалауын желбіреткендер». - Алматы: Қазақстан, 1995.
3. Нұрпейісов К. «Тарихи тұлғалар тағылымы». - Астана: Фолиант, 2008.
4. «Қазақстан тарихы». Жалпы білім беретін мектептің 9- сыныбына арналған оқулық / Т.С. Сабыров, Қ.М. Аманжолов, т.б.- Алматы: Атамұра, 2017.
5. «Ұлы Жеңіс — ұрпаққа аманат». Ғылыми-танымдық жинақ.- Алматы: Раритет, 2015.

ӘОЖ 355.01

Нурмаханова Г. К., Құдайберген А.Ж.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МЕДИЦИНА СОҒЫС ЖЫЛДАРЫНДА

Аңдатпа

Мақалада Ұлы Отан соғысы жылдарындағы медицинаның рөлі, Қазақстандық госпитальдар мен дәрігерлердің қосқан үлесі, сондай-ақ емдеудің жаңа әдістерін дамыту қарастырылады. Медициналық оқу орындарының маңыздылығы және қазіргі кездегі ерлік туралы жадының сақталуы атап өтіледі.

Түйін сөздер: медицина, Ұлы Отан соғысы, Қазақстан, әскери дәрігерлер, эвакуация, медициналық көмек, санитарлық қызмет.

Кіріспе

Ұлы Отан соғысы (1941–1945 жж.) – ХХ ғасырдың ең ауыр әрі шешуші соғыстарының бірі. Бұл кезеңде КСРО-ның барлық салалары, соның ішінде медицина да, ел тағдырын қорғауға бағытталды. Соғыс жағдайындағы медицинаның негізгі міндеті — жараланған жауынгерлердің өмірін сақтап қалу, оларды тез арада емдеу және қайтадан майданға жіберу болды. Осы мақсатта мыңдаған дәрігерлер, медбикелер, санитарлар өз өмірлерін қауіпке тігіп, күндіз-түні қызмет атқарды.

Негізгі бөлім

Соғыс жылдарындағы медицина жүйесінің ұйымдастырылуы туралы. Соғыс басталған сәттен бастап КСРО аумағында медициналық қызмет жүйесі түбегейлі өзгерістерге ұшырады. Арнайы эвакуациялық госпитальдар, санитарлық пойыздар, жылжымалы медициналық бөлімшелер құрылды. Қазақстанда да жүздеген госпиталь ашылып,

жараланған сарбаздарды емдеумен айналысты. Бұл госпитальдарда республика дәрігерлерімен қатар майданнан әкелінген әскери медицина қызметкерлері де еңбек етті.

Ұлы Отан соғысы жылдарында медицина үлкен сынаққа ұшырады. Майдан шебіндегі ауыр жағдайларда дәрігерлер мен медбикелер адам өмірі үшін күресті. Бұл кезеңде әскери медицинаның дамуы жаңа деңгейге көтеріліп, ұйымдастырушылық, технологиялық және кәсіби тұрғыдан жаңа жетістіктерге жетті.

Соғыс жылдарында әскери медицинаның дамуында Қазақстаннан шыққан дәрігерлер ерекше рөл атқарды. Олардың қажырлы еңбегі мыңдаған жауынгердің өмірін сақтап қалды. Қазақ дәрігерлері тек майдан даласында емес, госпитальдарда, санитарлық пойыздарда, эвакуациялық бекеттерде де өз істеріне адал болды.

Соғыс медицинаның дамуына да түрткі болды. Осы кезеңде қан құю, жарақатты емдеу, күйікке қарсы терапия, протез жасау ісінде жаңа әдістер пайда болды. Сондай-ақ, медициналық мекемелердің ұйымдастырылуы, эпидемияға қарсы шаралар және санитарлық-гигиеналық талаптар да жаңа деңгейге көтерілді. Бұл тәжірибелер соғыстан кейінгі бейбіт заманда медицина ғылымының дамуына негіз болды.

Қазақстан да бұл салада өз үлесін қосты. Елге эвакуацияланған медициналық мекемелер, ғылыми-зерттеу институттары жергілікті мамандармен бірге жұмыс істеп, тәжірибе алмасуға мүмкіндік берді. Медицина қызметкерлері ауыл-аудандарда халыққа көмек көрсетіп, денсаулық сақтау жүйесінің іргетасын нығайтты.

Хирургтар мен медбикелердің ерлігі ерекше атап өтуге тұрарлық. Алматыдан шыққан хирург майдан даласында мыңдаған ота жасап, жараланған жауынгерлердің өмірін құтқарды.

Санитарлық қызмет пен эвакуацияны ұйымдастыру – соғыс медицинасындағы күрделі жүйенің басты бағыты болды. ҚазКСР-дің түрлі қалаларында құрылған эвакогоспитальдарда мыңдаған науқас пен жаралы емделді. Мысалы, Шымкент пен Семейде құрылған госпитальдарда қазақ дәрігерлері тынымсыз еңбек етті.

Соғыс жағдайында емдеу әдістері мен технологиялары да дамыды. Қарапайым құралдармен күрделі оталар жасауға мәжбүр болған дәрігерлер жаңа тәсілдер ойлап тапты. Бұл кезде антисептика, қан құю, жедел хирургия әдістері кеңінен қолданылды.

Соғыс жылдарындағы медициналық жоғары оқу орындары да үлкен үлес қосты. Алматы медицина институты соғыс кезінде студенттер мен профессорларды майданға аттандырып, эвакогоспитальдарда көмек көрсетті. Қазақ студенттері қысқа мерзімде дайындалып, фронтқа жіберілді.

Қазіргі заманда бұл ерлік ұмыт қалған жоқ. Медициналық оқу орындарында әскери дәрігерлерге арналған курстар, конференциялар, мұражайлар жұмыс істейді. Ерлік пен жанқиярлықтың үлгісі ретінде олардың есімдері есте сақталып келеді.

Қорытындылай келе, Ұлы Отан соғысы жылдарындағы медицина — адамзаттың қиын-қыстау шақта бірігіп, адам өмірі үшін күресе алатынының дәлелі. Бұл кезеңнің сабақтары — тек тарих емес, бүгінгі ұрпаққа арналған үлгі. Медицина мамандарының жанқиярлық еңбегі ешқашан ұмытылмайды. Олар көрсеткен ерлік пен кәсібилік — бейбіт өмірдің бағасын ұғынуға сеп болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Бекмаханов Е. «Ұлы Отан соғысы кезеңіндегі Қазақстан» // Қазақ ССР тарихы. – Алматы: Ғылым, 1981. – 296 б.
2. Иманбаев С. Қазақстандық госпитальдар тарихы. – Алматы: Медицина, 2015. – 204 б.
3. <https://itest.kz/kz/ent/qazaqstan-tarihy/9-synyp/lecture/v-tarau-qazaqstan-1941-1945-zhyldardahy-uly-otan-sohysy-kezinde-qazaqstandyqtardyng-uly-otan-sohysyn>

ӘОЖ 355.01

Нурмаханова Г. К., Мұхитқызы Ә.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

МЕДИЦИНА ЖӘНЕ ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ: ШЫМКЕНТ ПЕН ФАРМАЦИЯНЫҢ ҮЛЕСІ

Аңдатпа

Мәтінде Шымкенттің соғыс жылдарындағы дәрі-дәрмектер мен майданға арналған тауарлар өндірісінің орталығы ретіндегі рөлі сипатталған. Эвакуацияланған кәсіпорындар, соның ішінде ВИЛАР, дәрі-дәрмек өндірді, ал қала 40 миллионнан астам соманы қорғаныс қорына ауыстырып, майданға материалдық қолдау көрсетті.

Түйін сөздер: Шымкент, Ұлы Отан соғысы, дәрі-дәрмектер, эвакуация, фармацевтика, қорғаныс қоры, өндіріс.

Кіріспе

1941–1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысы Кеңес Одағының барлық аймақтарына ауыр сынақ болды. Майдан шебіндегі шайқастармен қатар, тылдағы еңбек те жеңіске жетудің маңызды факторы болды. Қазақстан, оның ішінде Шымкент қаласы, соғыс жылдары

стратегиялық маңызға ие орталықтардың біріне айналды. Медицина мен фармацевтика салалары майдангерлердің өмірін сақтап қалуда және тылдағы халықтың денсаулығын қамтамасыз етуде ерекше рөл атқарды.

Негізгі бөлім

Соғыс басталғаннан кейін Шымкент қаласы мыңдаған эвакуацияланған азаматтарды қабылдады. Қалаға 17 зауыт пен фабрика көшіріліп, олардың ішінде әскери қажеттіліктерге бағытталған өндірістер болды. Шымкенттің свинец зауыты Кеңес Одағының свинец өндірісінің 70%-ын қамтамасыз етті, бұл майдан үшін оқ-дәрі мен қару-жарақ өндірісінде маңызды болды.

Медицина саласында Шымкентке эвакуацияланған мекемелердің бірі – Бүкілодақтық дәрілік және хош иісті өсімдіктер ғылыми-зерттеу институты (ВИЛАР) болды. Институт қызметкерлері жергілікті дәрілік өсімдіктерді зерттеп, олардан дәрі-дәрмек өндіру жолдарын қарастырды. Бұл зерттеулер майдан мен тылдағы медициналық қажеттіліктерді қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарды.

Фармацевтика саласында соғыс жылдары көптеген қиындықтарға қарамастан, өндіріс тоқтаған жоқ. Көптеген фармацевтер майданға аттанып, олардың орнын әйелдер мен жастар басты. Фармацевтер дәрі-дәрмек дайындаумен қатар, оларды сақтау, тасымалдау және тарату жұмыстарын да атқарды. Соғыс жылдары фармацевтикалық кәсіпорындарда жұмыс істеу ауыр еңбекпен қатар жүрді, кейде қызметкерлер бірнеше ауысымда жұмыс істеуге мәжбүр болды.

Соғыс жағдайында дәрі-дәрмек тапшылығы туындап, фармацевтер жергілікті өсімдіктерден дәрілік препараттар дайындауға көшті. Шымкенттің айналасындағы табиғи ресурстарды пайдалану арқылы дәрі-дәрмек өндірісі жалғасты. Бұл шаралар майдан мен тылдағы медициналық қажеттіліктерді қамтамасыз етуде маңызды болды.

Шымкент қаласының тылдағы рөлі тек өндіріс және медицина салаларымен шектелмеді. Соғыс жылдары қалада майдан үшін киім-кешек, азық-түлік және медициналық құралдар даярлау бойынша белсенді жұмыс жүргізілді. Әйелдер, зейнеткерлер мен оқушылар да еңбек майданына араласып, әскери қажеттіліктерді қамтамасыз етуде үлес қосты. Атап айтқанда, жергілікті тұрғындар майданға жыл сайын бірнеше вагон киім мен шұлық жіберіп отырған.

Көптеген мектептер мен оқу орындары ауруханаларға айналдырылды. Бұл госпитальдарда жараланған солдаттар ем қабылдап, қайта майданға оралып жатты. Медициналық қызметкерлер арасында әйелдер саны артып, олардың кейбірі майдан

даласында да қызмет атқарды. Жергілікті фармацевтер шөптен алынған препараттармен жарақаттанғандарды емдеуге үлкен үлес қосты.

1941–1945 жылдар аралығында Шымкент тұрғындары 40 миллион сомнан астам қаражатты қорғаныс қорына аударған. Бұл қаржыға ұшақтар мен танкілер жасалып, майданға жөнелтілген. Шымкенттік дәрігерлер мен фармацевтер өз қызметтерімен ғана емес, материалдық тұрғыдан да қолдау көрсетті.

Жоғары оқу орындарының студенттері, әсіресе медицина саласында білім алып жатқан жастар, оқуымен қатар, госпитальдарда ерікті болып, алғашқы медициналық көмек көрсетуді үйренді. Бұл тәжірибе олардың болашақ кәсіби шеберлігін арттыруға әсер етті.

Сонымен қатар, соғыс жылдары дәрі-дәрмектерді сақтау мен тарату жүйесі де қайта ұйымдастырылды. Фармацевтикалық қоймалар мен дәріханалар арнайы тәртіп бойынша жұмыс істеп, қатаң бақылауда болды.

Ұлы Отан соғысы жылдарында Шымкент қаласы мен фармацевтика саласының қызметкерлері майдан мен тыл үшін аянбай еңбек етті. Олардың жанқиярлық еңбегі мыңдаған адамның өмірін сақтап қалуға сеп болды.

Медицина мен фармацевтика саласындағы бұл тәжірибе қазіргі ұрпақ үшін үлкен сабақ және өнеге болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Otyrar.kz. Шымкент в годы Великой Отечественной войны. – <https://otyrar.kz/2015/03/chimkent-v-gody-velikoj-otechestvennoj/?amp=1>
2. Фармацевты в годы Великой Отечественной войны // Farmedinstvo.info. – <https://farmedinstvo.info/articles/farmatsevy-v-gody-velikoy-ote/>
3. Казахская правда. Там, в далеком тылу, мы ковали Победу. – <https://kazpravda.kz/n/tam-v-dalekom-tylu-my-kovali-pobedu/>

ӨОЖ 61:359.61

Нурмаханова Г. К., Азретали А.Ж., Жаканалиқызы Ж.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫНДАҒЫ МЕДИЦИНА

Аңдатпа

Мақалада Ұлы Отан соғысы жылдарындағы медицинаның рөлі қарастырылады, ол майданда және тылда маңызды элемент болды, жаралылардың өмірін сақтап қалуды және инфекциялармен күресуді қамтамасыз етті. Жеңісте медициналық технологияның қарқынды дамуы, ауруханалар мен санитарлық пойыздардың ұйымдастырылуы маңызды рөл атқарды.

Түйін сөздер: медицина, Ұлы Отан соғысы, ауруханалар, санитарлық пойыздар, Медициналық технологиялар, жаралылар, инфекциялар.

Кіріспе

Ұлы Отан соғысы жылдарында (1941–1945 жж.) медицина саласы майдан мен тылда ерекше маңызды рөл атқарды. Соғыс жағдайында медициналық көмек көрсету жүйесі жылдам дамып, ұйымдастырушылық пен кәсіби шеберліктің шыңына жетті. Жараланған жауынгерлерге дер кезінде көмек көрсету, оларды госпитальдерге жеткізу, емдеу және қатарға қайта қосу – медициналық қызметтің негізгі міндеті болды. Бұл жылдары әскери хирургия, травматология, жұқпалы аурулармен күрес секілді бағыттарда орасан зор жетістіктерге қол жеткізілді.

Негізгі бөлім

Майдан шебінде дала госпитальдері мен санитарлық пойыздар құрылып, мыңдаған дәрігер мен мейірбике күндіз-түні жұмыс істеді. Қазақ елінен шыққан медицина қызметкерлері де үлкен үлес қосты. Олар тек физикалық жарақатты емдеп қана қоймай, жауынгерлердің рухын көтеріп, адамгершілік тұрғысынан да қолдау көрсетті.

Соғыс жылдарындағы медицина — ерлік пен жанқиярлықтың үлгісі. Медициналық көмектің тиімді ұйымдастырылуы миллиондаған адамның өмірін сақтап қалуға сеп болды. Бұл кезеңде жинақталған тәжірибе кейін бейбіт өмірде де медицинаның дамуына үлкен әсер етті. Соғыс жылдарындағы медицина тек майдан шебінде ғана емес, тылда да аса маңызды қызмет атқарды. Тылдағы медициналық мекемелер жараланғандарды емдеумен қатар, түрлі індеттердің таралуына жол бермеу үшін профилактикалық жұмыстар жүргізді. Медициналық институттар соғыс жағдайына бейімделіп, қысқа мерзімде білікті мамандар даярлап шығаруға мәжбүр болды. Бұл кезеңде медицина қызметкерлерінің кәсіби шеберлігі ғана емес, рухани беріктігі де сынға түсті.

Соғыс кезінде дәрі-дәрмек пен медициналық құрал-жабдықтардың жетіспеушілігіне қарамастан, дәрігерлер мен мейірбикелер өздерінің білімін, тәжірибесін және адамгершілік қасиеттерін пайдалана отырып, ауыр жағдайда жұмыс істеді. Олардың басты мақсаты — адам өмірін сақтау болды. Әсіресе, ампутация, жарақаттан кейінгі инфекцияларды емдеу

және қан кетуді тоқтату сияқты күрделі операциялар күнделікті тәжірибеге айналды. Бұл жағдайлар әскери медицина ғылымының жедел дамуына себеп болды.

Қазақтан шыққан медицина қызметкерлері арасында есімдері ел есінде қалған тұлғалар көп. Мысалы, танымал хирург Земфира Алиева мен мейірбике Халима Құлмұханбетова секілді жандар майдан мен тылда үлкен еңбек сіңірді. Олар жараланған жауынгерлерге тек медициналық көмек көрсетіп қана қоймай, оларға үміт пен сенім ұялатты. Осындай жанқиярлық еңбектің арқасында көптеген жауынгерлер қайтадан сапқа қосылды.

Соғыс жылдарында жиналған тәжірибе медицинаның түрлі салаларын дамытуға негіз болды. Әскери медицинадағы жаңалықтар кейін бейбіт өмірде хирургия, травматология, эпидемиология сияқты салалардың алға басуына септігін тигізді. Сонымен қатар, соғыс жылдары құрылған госпитальдік жүйе, санитарлық пойыздар мен дала госпитальдерінің моделі қазіргі жедел медициналық көмек жүйесінің дамуына әсер етті.

Қорыта айтқанда, 1941–1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысы кезеңіндегі медицина – батырлықтың, кәсібиліктің және адам өміріне деген шексіз құрметтің символына айналды. Ол — тарихтағы ұмытылмас ерлік парағы.

Әдебиеттер тізімі

1. Батыршаев С. Б. Медицина на фронтах Великой Отечественной войны. Алматы: Медицина, 2010.
2. Скаун Б. А. Военная медицина в годы Великой Отечественной войны. Москва: Медицина, 2005.
3. Кунанбаева С. Ж. Қазақстандық дәрігерлердің соғыс жылдарындағы ерлігі. Астана: Фолиант, 2015.
4. Реан А. А., Барышева Н. И. История медицины. — Санкт-Петербург: Питер, 2012.
5. Момбеков Қ. Ұлы Жеңіс жолында: медицина майдангерлері. — Шымкент: Оңтүстік полиграфия, 2020.

ӨОЖ 355.01

Нурмаханова Г. К., Әскербекова Ж. С.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ: ЖЕҢІСТІҢ ТАРИХЫ МЕН ТАҒЫЛЫМЫ

Аңдатпа

Статья освещает события Великой Отечественной войны, вклад тыла и фронта в победу, роль женщин в трудовых и боевых действиях, а также патриотическое движение в Казахстане. Особое внимание уделено деятельности Сақтаганова Үсена и Сақтагановой Балқии, а также медицинским достижениям того времени, ставшим основой современного здравоохранения.

Түйін сөздер: Ұлы Отан соғысы, тылдағы әйелдер, Қазақстан, соғыс ардагерлері, әскери медицина, ерлік, еңбек майданы.

Кіріспе

Ұлы Отан соғысы — 1941 жылдың 22 маусымынан 1945 жылдың 9 мамырына дейінгі аралықта КСРО мен фашистік Германия арасында болған соғыс. Бұл соғыс — Екінші дүниежүзілік соғыстың бір бөлігі. «Ұлы Отан соғысы» атауы Кеңес Одағында қолданыла бастады және Отанды қорғау мағынасын білдіреді.

Негізгі бөлім

Ұлы Отан соғысы уақытындағы халықтың тылдағы еңбегі майдандағы жауынгерлердің еңбегімен тепе-тең келетіндігі де даусыз. Оның ішінде тек ауыр өнеркәсіп жұмыскерлері ғана емес, ауыл шаруашылығы саласының егіншілері мен малшылары, жеңіл өнеркәсіп мекемелерінің жұмысшыларының қосқан үлесі аса жоғары бағаға лайық. Соғыс жылдары Қазақстан халқының өз еріктерімен майданға көмек ретінде өрістеген патриоттық қозғалысқа қатысып, әскери техника мен қару-жарақ жасатуға жеке меншік қаражаттарын, алтын, күміс және басқа да асыл заттардан жасалған әшекей бұйымдарын қорғаныс қорына өткізген.

Соғыс жылдарында Қызылорда облысының әйелдері қажырлы еңбек етіп, майданға кеткен азаматтардың орнын басты. 1941 жылы 3 шілдеде облыстық партия комитеті әйелдерден маман жұмысшылар даярлау жөнінде қаулы қабылдады. Қысқа мерзімді курстар арқылы өндірістен қол үзбей мамандық игеру ұйымдастырылды. 1941 жылдың маусымынан желтоқсанына дейін 2357 қыз-келіншек токарь, слесарь, тракторист, шофер, комбайнер мамандықтарын меңгеріп, жұмысқа орналасты. Сонымен қатар, вагон және паровоз жөндеу деполары жанындағы курсты аяқтаған 33 әйел жол дистанцияларында жұмыс істеді. Әйелдер техниканы жылдам меңгеріп, трактор, комбайн, көлік жүргізді. Қызылорда қаласының қыздары ұйымдастырған алғашқы шоферлар курсына 37 қыз оқыды. Бұл бастаманы қолдаған 700-ден астам қыз механизатор болып еңбекке араласты.

1942 жылы 1 тамызға дейін 4336 әйел маман дайындалып, олардың 2341-і қазақ әйелдері болды. Соғыс жылдары әйелдер саны күрт өсті. Колхоздарда 14 мыңнан аса әйел еңбек етті. 1943 жылы 198 әйел бригадир болды. Өндірісте әйелдер үлесі 50%-ға жетті.

Ардагерлер — ел үшін жанын қиып, бейбіт өмір сыйлаған ержүрек адамдар. Әсіресе, Ұлы Отан соғысына қатысқан ардагерлердің ерлігі ешқашан ұмытылмайды. Олар от пен оқтың ортасында жүріп, Отанды қорғады, туған жерге бейбіт өмір сыйлау үшін жан аямай шайқасты.

«Менің әулетім – батырлар ұясы. Ұлы Отан соғысында Отан үшін жан аямай шайқасқан атам – Сақтағанов Үсен және әжем - Сақтағанова Балқия. Сақтағанов Үсен – Екінші дүниежүзілік соғысқа қатысқан қазақ жауынгерлерінің бірі. Ол 1941–1945 жылдар аралығындағы Ұлы Отан соғысында ерлік көрсетіп, жауға қарсы күрескен. Нақтырақ айтқанда, Үсен Сақтағанов әскери борышын адал атқарып, батылдығымен көзге түскен. Оның майдандағы әрекеттері туралы толық мәліметтер сирек сақталғанымен, ол да өзге мыңдаған қазақ жауынгері сияқты отанын қорғап, бейбітшілік үшін күрескендердің қатарында болды. Ал, Сақтағанова Балқия - тыл ардагері. Олардың жүріп өткен жолы – біз үшін үлкен мақтаныш пен тағзым. Батыр аталарымның қайсарлығы мен елге деген сүйіспеншілігі жүрегімде мәңгі сақталады. Осындай ержүрек жандардың ұрпағы болу – мен үшін үлкен абырой!»

Ұлы Отан соғысы жылдарындағы әскери медицина — тек ғылым мен тәжірибенің жетістігі ғана емес, адамзат ерлігінің, жанқиярлық пен шынайы қызмет етудің символы. Сол қиын-қыстау кезеңде дәрігерлер, медбикелер, студенттер мен оқытушылар майдан шебінде де, тылда да аянбай еңбек етті. Олар адамның өмірі мен денсаулығын сақтау жолында барлық күш-жігерін жұмсады.

Қорыта айтқанда, соғыс жылдарында қалыптасқан медициналық әдістер мен ұйымдастыру тәжірибесі – бүгінгі медицинаның іргетасы. Сол қиын-қыстау кезеңде жан аямай еңбек еткен дәрігерлер мен мейірбикелердің ерлігі біз, болашақ медицина қызметкерлері үшін үлкен үлгі.

Біз ата-бабаларымыздың, ардақты аталарымыздың салған сара жолымен жүріп, олардың рухына лайық болуға тырысамыз. Бұл ерлік сабақтары ешқашан ұмытылмайды, мәңгілік ел жадында сақталады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан тарихы: Очерктер. — Алматы: «Дәуір» баспасы, 1994. — 448 б.

2. Қойгелдиев М. Қ., Қозыбаев М. Қ. Ұлы Отан соғысы жылдарындағы Қазақстан. — Алматы: Ғылым, 1990.
3. Қасымбаев Ж. К. Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). — Алматы: Білім, 2004.
4. «Ұлы Отан соғысы» мақаласы // Қазақ энциклопедиясы. — Алматы: 2006.
5. Сейдахметұлы Қ. Ұлы Отан соғысы: тарихи шолу. — Алматы: Арыс, 2010.
6. Қызылорда облысының мемлекеттік архиві материалдары (1941–1945 жж.).
7. Жеке отбасы естеліктері мен ауызша тарих негізінде жазылған материалдар.

ӘОЖ 355.01

Нурмаханова Г. К., Молдабек А. А.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ӘСКЕРИ МЕДИЦИНАНЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ

Аңдатпа

Мақалада Ұлы Отан соғысының оқиғалары, майдандағы және тылдағы адамдардың өмірін сақтап қалудағы медицинаның рөлі, сондай-ақ сол кездегі медицина қызметкерлерінің подіктері қарастырылады. Екінші дүниежүзілік соғыстың негізгі шайқастарына қатысқан және соғыстан кейін өзін ел игілігі үшін еңбекке арнаған Сламбаев Досбол Сламбайұлының өмірі мен подіктеріне ерекше назар аударылды. Сондай-ақ, мақалада оның жауынгер досы Иса Тәліпбайұлы туралы айтылады, ол соғыс қиындықтары мен жеке шығындарына қарамастан Отанына қызмет етуді жалғастырды. Бұл адамдардың бейбіт кезеңге қосқан үлесі және олардың героіктерінің болашақ ұрпаққа әсері сипатталған.

Түйін сөздер: ерлік, медицина, майдан, батырлық, ұрпақ, бейбіт өмір, қызмет.

Кіріспе

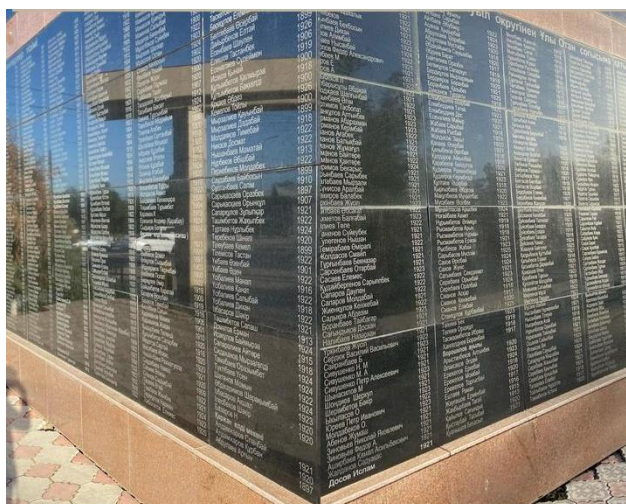
Ұлы Отан соғысы жылдары медицина саласы айрықша маңызға ие болды. Майдан даласында жараланған жауынгерлерді құтқару, оларға дер кезінде көмек көрсету — әскери медицинаның басты міндетіне айналды. Сол кезеңде дәрігерлер мен медбикелер тек кәсіби біліктіліктерін ғана емес, шынайы ерліктерін де паш етті. Дала госпитальдары, әскери-фельдшерлік пункттер мен санитарлық пойыздар құрылып, мыңдаған адамның өмірі

сақталып қалды. Медициналық қызметкерлер оқ пен оттың ортасында жүріп, өз өмірлерін қатерге тіге отырып, жауынгерлердің амандығы үшін аянбай еңбек етті.

Негізгі бөлім

Бұл дәуір — медицинаның батырлықпен және жанқиярлықпен ұштасқан алтын кезеңі ретінде тарихта қалды.

Сламбаев Досбол Сламбайұлы — менің ардақты атам. Ол 1925 жылы дүниеге келген, 2002 жылы өмірден озды. 17 жасында майданға аттанып, Сталинград шайқасына, Украина мен Беларусьті азат етуге, Польшаны жаудан босатуға қатысқан. Сонымен қатар, Балтық жағалауы елдері — Латвия, Литва және Эстонияны азат етуге атсалысқан. Кейінірек Берлинді жаудан тазартуға қатысып, 1945 жылы соғыс аяқталған кезде Қызыл алаңда өткен Жеңіс парадына шақырылған. Жапониямен соғыс басталуы мүмкін деген қауіппен тағы екі жыл әскери қызметін жалғастырған.

Соғыстан кейін бейбіт өмірге оралып, ел игілігі үшін еңбек етті. Әуелі совхозда жүк көлігін жүргізсе, кейін тауық фабрикасында және ауыл шаруашылығында басшылық қызметтер атқарды. Қазығұрт ауданындағы ардагерлер тақтасында және Шымкент қаласындағы Абай саябағындағы Жеңіс алаңында атамның есімі алтын әріппен жазулы. Қақпақ ауылындағы «Өркен» мектебінде бір сыныпқа атамның есімі берілген. Атамнан қалған ұрпақ бүгінде түрлі салаларда еңбек етуде. Балалары: Абдуохап, Гүлжахан, Әбдіманап, Нағима және Әбдімәжіт — барлығы да білім мен еңбек жолында биік белестерді бағындырған.

Ұлының бірі — Абдуохап ауыл шаруашылығында басшылық қызметтер атқарып, екі жоғары білім иесі атанған. Ол — агроном, әрі бас есепші болған. Басқа балалары мектеп

директоры, фармацевт және медицина саласының мамандары. Атамның өмірі мен ерлігі — біз үшін мақтаныш пен үлгі.

Иса Тәліпбайұлы — атамның майдандас досы. Ол 1922 жылы дүниеге келген. 1942 жылы соғысқа аттанып, Ленинград майданында ауыр жарақат алған. Ерлігі үшін III дәрежелі Даңқ орденімен марапатталған. Бала кезінде ата-анасынан айырылып, балалар үйінде тәрбиеленген. Соғыстан кейін бейбіт өмірге оралып, ел дамуына үлесін қосты. Қазіргі таңда оның ұрпақтары да медицина саласында білім алып, елге қызмет етуде. Бұл — ұрпақтың өткенді ұмытпай, болашақ үшін еңбек етіп жатқандығының жарқын көрінісі.

Осындай тағдырлар — бейбіт өмір мен денсаулық сақтау саласының маңызын терең ұғынуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Бекмаханов Е. «Қазақстан Ұлы Отан соғысы жылдарында». — Алматы: Қазақстан, 1995.
2. Әбілов Қ. «Ұлы Отан соғысы: тарих және тағдырлар». — Алматы: Санат, 2010.
3. Мұхамеджанов Қ. «Соғыс және медицина». — Ақиқат журналы, №6, 2015.
4. Жеңіс жолы: Қазақ жауынгерлерінің ерлігі туралы деректер жинағы. — Алматы: Раритет, 2012.
5. Тарихи анықтама: ҚР Қорғаныс министрлігі архиві материалдары.
6. Қазығұрт ауданының тарихи шежіресі. — Шымкент: Айғақ баспасы, 2018.
7. Интернет-ресурс: e-history.kz – Қазақстан тарихы порталы.
8. Медицина және ерлік: соғыс жылдарындағы дәрігерлер қызметі // «Медициналық тарих» журналы, №2, 2020.

ӘОЖ 355.01

Нурмаханова Г. К., Сарсенбек Н. Б.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ӘСКЕРИ МЕДИЦИНАНЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ

Аңдатпа

Мақалада Ұлы Отан соғысы жылдарындағы Шымкент дәрігерлерінің үлесі туралы айтылады. Эвакогоспитальдардың жұмысы, медицина кадрларын даярлау және дәрі-

дәрмек өндірісі сипатталған. Дәрігер Аққағаз Досжанова мен медбике Разия Ерқақованың — медаль иегері Флоренс Найтингейлдің подіктері ерекше атап өтілді. Олардың еңбегінің медицинаны жеңу мен дамытудағы маңыздылығы атап өтіледі.

Түйін сөздер: Ұлы Отан соғысы, әскери медицина, Шымкент, эвакогоспиталь, Разия Ысқақова, Аққағаз Досжанова, медбикелердің еңбегі.

Кіріспе

Ұлы Отан соғысы (1941–1945 жж.) – Кеңес Одағы тарихындағы ең ауыр әрі қантөгіс кезеңдердің бірі болды. Бұл соғыста миллиондаған адам жараланып, майдан мен тылда медициналық көмекке мұқтаж болды. Сол себепті әскери медицинаның дамуы ерекше маңызды болды. Соғыс жылдары Кеңес Одағында медициналық қызмет жүйесі түбегейлі өзгеріп, майдан жағдайына бейімделді. Жараланған жауынгерлерді құтқару, оларды қайта қатарға қосу – басты мақсаттардың бірі болды.

Негізгі бөлім

Майдан шебінде санитарлық пойыздар, далалық госпитальдер, эвакуациялық пункттер мен тылдағы стационарлық ауруханалар жұмыс істеді. Осы жүйеде жұмыс істеген мыңдаған дәрігерлер мен медбикелердің ішінде қазақ ұлтының өкілдері де ерекше орын алды. Қазақ даласынан шыққан дәрігерлер өздерінің кәсіби шеберлігі мен жанқиярлығымен көзге түсті.

Шымкент қаласы бұл тұрғыдан маңызды орталықтардың бірі болды. Соғыс жылдары Шымкентте бірнеше эвакуациялық госпиталь ашылып, майданнан әкелінген жаралыларды емдейтін орынға айналды. Сонымен қатар, қалада орналасқан медициналық училищелер мен фельдшерлік курстар арқылы мыңдаған медициналық кадр даярланды. Олар қысқа мерзімдік оқудан өтіп, майдан даласына аттандырылып отырды.

Шымкенттен шыққан танымал дәрігерлердің бірі – Аққағаз Досжанова. Ол соғыс жылдары эвакогоспитальде жетекші хирург қызметін атқарып, жүздеген жараланған жауынгердің өмірін сақтап қалды. Сонымен қатар, Санжар Асфендияров есімді дәрігер де алдыңғы шептерде жұмыс істеп, отанын сүйген нағыз патриот ретінде есте қалды. Олардың ерлігі кейінгі ұрпаққа үлгі болып қала бермек.

Соғыс жылдары Шымкент қаласының фармацевтикалық өндірісі де ерекше рөл атқарды. Мұнда майданға қажетті йод, стрептоцид, таңғыш материалдар мен дәрі-дәрмек өндіріліп, тікелей фронтқа жөнелтіліп отырды. Бұл да қала халқының тылдағы ерлік еңбегінің айғағы.

Екінші дүниежүзілік соғыс жылдарында орта буын медицина қызметкерлері – медбикелердің жанкешті еңбегі майдан даласындағы жеңіске зор үлес қосты. Олардың ерен

ерлігі мен адам өмірін сақтап қалудағы қажырлы еңбегі тек отан ішінде емес, халықаралық деңгейде де мойындалды. Қызыл Крест пен Қызыл Жарты Ай қозғалыстары соғыс кезіндегі ерекше ерлігімен танылған медбикелерге берілетін ең жоғары марапат — Флоренс Найтингейл медалін тағайындады.

Қазақстаннан бұл беделді наградаға бес медбике лайық деп танылды. Солардың бірі — Шымкент қаласының тумасы Рәзия Ысқақова. Ол майдан шебінде жүріп, ауыр жарақат алған сарбаздарға алғашқы және күрделі медициналық көмек көрсетті. Жаралыларды өлім аузынан арашалап қалу жолында талай рет оқ астында жүріп, ештеңеден тайынбады. Оның кәсіби шеберлігімен қатар, рухани қолдауы мен жанашырлығы жауынгерлердің сауығып кетуіне ерекше әсер етті.

Рәзия Ысқақова тек білікті медбике ғана емес, соғыс уақытындағы қазақ қыздарының батырлық бейнесіне айналды. Шымкент қаласының медицина тарихында оның есімі құрметпен аталады. Жерлестері оны тек білікті маман емес, сондай-ақ үлкен жүректі патриот ретінде де таныды. Соғыс аяқталғаннан кейін де Рәзия апай денсаулық сақтау саласында еңбек етіп, жас мамандарға жол көрсетті.

Онымен қатар, осы жоғары марапатқа ие болған басқа да қазақстандық медбикелер — Көкшетаудан Мария Смирнова-Кухарская, Тараздан Анна Дмитриенко, Вера Широкая-Руденко және павлодарлық Антонина Дмитриева сынды есімдер де ел тарихында алтын әріппен жазылған.

Флоренс Найтингейл медалі — тек кәсіби жетістіктің ғана емес, адам өміріне деген шексіз құрметтің, жанқиярлық пен гуманизмнің символы. Шымкенттік Рәзия Ысқақованың бұл марапатқа ие болуы — оның елге, халқы мен кәсібіне деген шынайы сүйіспеншілігінің дәлелі.

Қорыта айтқанда, Ұлы Отан соғысы жылдарындағы әскери медицинаның даму тарихы — ерлік пен ғылымның ұштасқан үлгісі. Қазақ дәрігерлері, оның ішінде Шымкент өңірінен шыққан медицина мамандары бұл кезеңде аянбай еңбек етті. Олардың еңбегі мен тәжірибесі соғыстан кейінгі медицина ғылымының дамуына да зор үлес қосты.

Әдебиеттер тізімі

1. Ахметова, Г. «Ұлы Отан соғысы кезіндегі әскери медицина». — Алматы: Қазақ университеті баспасы, 2010. — 214 б.
2. «Флоренс Найтингейл медалімен марапатталған қазақ медбикелері». // Egemen Qazaqstan. — 2020 ж. 7 мамыр. [<https://egemen.kz/article/234567>]

3. Қызыл Крест Халықаралық Комитеті. «Florence Nightingale Medal recipients». –
[<https://www.icrc.org/en/document/florence-nightingale-medal-recipients>]

ӘОЖ 355.01

Нурмаханова Г. К., . Усеинова Д. Ш.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ЕРЛІК ПЕН ЕЛГЕ ҚЫЗМЕТ

Аңдатпа

Мақалада Ұлы Отан соғысының батыры Ахметов Жаппардың жауынгерлік және еңбек жолы сипатталған. Ол КСРО туын Берлинге жеткізген жауынгерлердің бірі болды. Соғыстан кейін білім саласында еңбек етіп, жастарды тәрбиелеуге үлес қосты. Оның өмірі-батылдық пен Отанға қызмет етудің жарқын мысалы.

Түйін сөздер: Ұлы Отан соғысы, Ахметов Жаппар, әуе шайқастары, Берлин, патриотизм, білім, батылдық.

Кіріспе

Ұлы Отан соғысы 1941 жылдың 22 маусымында басталып, 1945 жылдың 9 мамырында аяқталды. Бұл – КСРО мен фашистік Германия арасындағы қаһарлы соғыс, Екінші дүниежүзілік соғыстың бір бөлігі болды. Соғыс барысында Кеңес Одағында ерлік көрсеткен жауынгерлерге түрлі атақтар мен наградалар берілді. Олардың арасында Кеңес Одағының Батыры, Даңқ ордені, Қызыл Жұлдыз ордені, Отан соғысы ордені және басқа да жоғары наградалар болды. Бұл атақтар мен ордендер Отан қорғаудағы ерекше ерлік пен батырлық үшін берілді.

Негізгі бөлім

Осындай қиын-қыстау кезеңде елі үшін ерлік көрсеткен тұлғалардың бірі – Ахметов Жаппар еді. Ахметов Жаппар 1912 жылы Қызылорда қаласында Тасбөгет ауылында дүниеге келген. Оның өмірі мен ерлігі туралы мәліметтер көп сақталмаса да, ол өз елін жаудан қорғауда маңызды рөл атқарды.

Соғыс жылдары халықтың өмірі өте ауыр жағдайда өтті. Ер-азаматтар майданға аттанып, ауылда әйелдер мен балалар, қарттар бар ауыртпалықты өз иықтарымен көтерді. Аштық, киім-кешек пен отынның жетіспеушілігі, үнемі үрей мен қайғы – сол дәуірдің ащы

шындығы болды. Адамдар майдан үшін еңбек етіп, егін егіп, қару-жарақ шығарып, тылда жан аямай тер төкті.

Соғыстағы күндер өте ауыр әрі қауіпті болды. Майдан даласында әр күн — өмір мен өлімнің арасындағы арпалыс еді. Ашық аспан астында суық пен қар астында түнеу, оқ пен оттың арасында күн кешу — жауынгер үшін қалыпты жағдайға айналды. Тіпті, бір үзім нан мен бір жұтым су үлкен байлық саналатын. Соғыс даласында сен тек қаруыңа емес, жаныңдағы жолдасыңа да сенім артуың керек еді. Ахметов Жаппар секілді ұшқыштар үшін бұл одан да қиын: олар жау аспанында шайқасып, әр сәтте өмірімен қоштасуға дайын болатын.

Ол әуеде сан мәрте ұрыстарға қатысып, өз батырлығын көрсетті. Әуе шабуылдары кезінде жау ұшақтарымен бетпе-бет келіп, шебер маневр жасап, көптеген әріптестерін өлімнен аман алып қалғаны туралы естеліктер ел ішінде сақталған. Жазбаша деректер көп болмағанымен, халық жадында оның ерлігі ұмыт болған емес. Жолдастары мен кейінгі ұрпақ айтып жүрген аңыз-әңгімелерден оның нағыз қаһарман, рухы мықты, елге жанашыр азамат болғанын көреміз.

Әсіресе, соғыстың соңғы кезеңінде, Жеңіс шеруіне арналған тарихи сәтте Ахметов Жаппар 15 одақтас елдің жауынгерлерімен бірге Германияның Берлин қаласына барып, КСРО туын алып барған жауынгерлердің қатарында болуы — оның Отан алдындағы зор еңбегінің дәлелі. Бұл оның әскери шеберлігі мен жауға деген табанды қарсылығының шынайы жемісі болды.

Майданда өткізген күндер оның бойында темірдей тәртіп пен қайсар мінез қалыптастырды. Елге оралған соң да соғыстың салқыны ұзақ уақыт сезілді. Ол өмірінің соңына дейін сол бір ауыр күндерді ұмытқан жоқ, ерліктің құнын біліп, тыныштықтың қадірін терең сезінді.

Соғыстан кейін бейбіт өмірге оралып, Ташкент қаласында оқуын жалғастырады. Білім саласында еңбек етіп, мектеп директоры қызметін атқарады. Ол ұлттық құндылықтарды дәріптеп, қазақы тәрбиеге үлкен мән берген. Ауыл ақсақалы ретінде елдің рухани тірегіне айналады. Мектептегі тәртіп пен тәрбиені қатты бақылауда ұстап, оқушылардың киімінен бастап мінезіне дейін көңіл бөлген.

Ұлы Отан соғысы адамзат тарихындағы ең ауыр әрі шешуші кезеңдердің бірі болды. Осы уақыт аралығында миллиондаған адам өз Отаны үшін жанқиярлықпен күресіп, көптеген ерліктер көрсетті. Соғыс барысында батырлар, соның ішінде Ахметов Жаппар сияқты тұлғалар, өздерінің ерліктерімен, батылдығымен және елге деген сүйіспеншілігімен тарихта

қалды. Жаппар ата соғыс жылдары көрсеткен табандылығы мен ерлігі үшін Кеңес Одағының жоғары наградаларымен марапатталған болуы мүмкін. Оның Германияның Берлин қаласына КСРО туын алып барғаны сияқты оқиғалар оның Отан алдындағы ерлігінің жарқын көрінісі болып табылады.

Соғыстан кейін аталарымыз тек бейбіт өмірде ғана емес, білім беру мен тәрбие саласында да елеулі жетістіктерге жетті. Оның ұлттық құндылықтарды сақтап, жастарға дұрыс тәрбие берудегі еңбегі бүгінгі ұрпаққа үлкен үлгі. Ахметов Жаппардың өмір жолы мен ерлігі Ұлы Отан соғысы тарихында мәңгі есте қалатын бірегей тұлға ретінде өшпес із қалдырды. Оның тағылымды өмірі — ерлік пен еңбектің, Отанға деген шексіз сүйіспеншіліктің үлгісі. Біз оның жолын жалғастырып, бүгінгі күнде осы ұлағатты мұраны ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуіміз керек. Ахметов Жаппар 2000 (кей деректерде 2001) жылы өмірден озды. Оның өмір жолы мен ерлігі, еңбегі ұрпақтарға мәңгілік үлгі болып қала береді. Ұлы Отан соғысы жылдарындағы батырлығы, бейбіт уақытта білім мен тәрбие саласында атқарған еңбектері ел есінде мәңгі сақталады.

Әдебиеттер тізімі

1. Бектұрғанов Қ. «Ұлы Отан соғысы және Қазақстан». — Алматы: Білім, 2010.
2. Қозыбаев М.Қ. «Жеңіс жалауын желбіреткендер». — Алматы: Қазақстан, 1995.
3. Нұрпейісов К. «Тарихи тұлғалар тағылымы». — Астана: Фолиант, 2008.
4. «Қазақстан тарихы». Жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық / Т.С. Сабыров, Қ.М. Аманжолов, т.б. — Алматы: Атамұра, 2017.
5. «Ұлы Жеңіс — ұрпаққа аманат». Ғылыми-танымдық жинақ. — Алматы: Раритет, 2015.

ӨОЖ 547.56:581.9

Алиханова Д.Н., Абдуллаулы Н.

Южно-Казахстанской медицинской академии, г. Шымкент, Казахстан

ИЗУЧЕНИЕ ХИМИЧЕСКОГО СОСТАВА ДОННИКА ЗУБЧАТОГО

Аннотация

Донник зубчатый, Melilotus dentatus. Донник зубчатый предпочитает засоленные земли и произрастает на лугах, растет по днищам болот, иногда встречается как сорное растение в посевах.

Донник зубчатый распространен в европейской части России, Украине, Белоруссии, Прибалтике, на Кавказе, в Восточной и Западной Сибири, Казахстане, Средней Азии [1-6].

Нами определены числовые показатели: влажность 0,077%; золы общей 9,922%; золы, нерастворимой в 10% растворе кислоты хлористоводородной донника зубчатого 3,77%, проделаны качественные испытания на флавоноиды, эфирные масла.

Ключевые слова: *Донник зубчатый, Melilotus dentatus, распространение растения, засоленные почвы, луговое растение, сорное растение, количественные показатели, влажность, общая зола, нерастворимая зола, флавоноиды, эфирные масла, качественные испытания, химический состав растения.*

Введение:

В результате проведенного исследования установлены количественные характеристики сырья донника зубчатого: влажность составила 0,077%, содержание общей золы — 9,922%, нерастворимой в 10% растворе хлористоводородной кислоты золы — 3,77%. Также подтверждено наличие флавоноидов и эфирных масел в составе растения. Полученные данные могут быть использованы в дальнейшем при фармакогностической оценке растительного сырья и разработке на его основе фитопрепаратов.

Материалы и методы

Объектом исследования является надземные части донника зубчатого, использованы фитохимические методы исследования.

Выводы

На основе полученных фитохимических данных можно сделать вывод о значительном фармакологическом потенциале донника зубчатого. Обнаруженные флавоноиды и эфирные масла подтверждают его использование в народной медицине и необходимость дальнейших исследований для создания фитопрепаратов. Необходимы дополнительные работы по выделению и количественной оценке биологически активных веществ, а также оценке их фармакологической активности.

Список литературы

1. <http://knu.znate.ru/docs/index-523185.html?page=2>

2. Вестник ЮКГФА, издание 2013 года. А.К. Патсаев, Х.Б. Алиханова, А.Н. Каримова «Фармакогностическое исследование и применение в народной медицине касатика узколистного», стр. 16.
3. Государственная Фармакопея, издание XI, выпуск 2. Методы Фармакогностического анализа. Определение содержания влажности в растительном сырье Медицина, 1987г.;
4. Государственная Фармакопея РК, издание I. Методы фармакогнозии.- М.: «Астана», 2008г., -С.226;
5. Р.А Муzychкина, Д.Ю.Корулькин, Ж.А.Абилов «Качественный и количественный анализ основных групп БАВ в лекарственном растительном сырье и фитопрепаратах» 2004г.
6. Методы фармакогностического анализа: микроскопия и макроскопия, Кондратьева Г.К., г. Владивосток, 2005 г.

ГРНТИ 76.31.31

**Асқан А.А., Ғылыми жетекшісі: Алиханова Х.Б.- Химиялық пәндер, биология
және биохимия кафедрасы профессор м.а.**

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент қаласы, Қазақстан

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДА ӨСЕТІН АЗИЯ ЖАЛБЫЗЫ ӨСІМДІГІ ҚҰРАМЫНДА БОЛАТЫН БИОЛОГИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІ ЗАТТАРДЫ ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Мақсаты: Оңтүстік Қазақстанда өсетін Азиялық жалбызы өсімдігінің құрамын зерттеу және биологиялық белсенді қосылыстарды анықтау.

Зерттеу материалдары мен әдістемелері мен нәтижелері: Зерттеу нысаны ретінде Түркістан облысы, Төле би ауданы, Қасқасу ауылында өсетін Азиялық жалбыз өсімдігінің жер үсті бөлігі алынды. Зерттеу барасында өсімдік жапырақтарына морфолого-анатомиялық зерттеу жасалынды. Биологиялық қасиеттері зерттелді.

Қорытынды: Азиялық жалбыз өсімдігі жер үсті бөлігіне жалпы әдеби шолу жасалынды және биологиялық қасиеттеріне теориялық тұрғыдан зерттеу жүргізілді.

Түйін сөздер: Азиялық жалбыз, зерттеулер, әдеби шолу, биологиялық белсенді заттар.

Өзектілігі: Фармацевтикалық нарықта өсімдік тектес дәрілік заттарды тұтыну айқын өсуде. Оңтүстік Қазақстан флорасындағы өсетін өсімдіктерден шикізатты кешенді пайдалану, әдістерін табу өзекті мәселе болып табылады.

Мақсаты: Азиялық жалбызы өсімдік жапырақтарына морфолого-анатомиялық зерттеулер, фитохимиялық анализдер жасау және биологиялық белсенді қосылыстарды бөліп алу.

Зерттеу материалдары мен әдістемелері мен нәтижесі. Биологиялық белсенді қосылыстары алу үшін осындай шикізатты пайдалану мәселесін шешу химиялық құрамын зерттеуі. Дәрілік өсімдік шикізатын пайдалану және табиғи биологиялық белсенді қосылыстарды бөлу және фармацияда қолдану кәзіргі таңдағы негізгі мәселе.

Азиялық жалбыз өсімдігінің **жер үсті** бөлігенде эфир майы, **стеролдар** (β -ситостерол және β -ситостерол бензоаты), тритерпен қышқылдары, фенол қышқылдары, витаминдер, антоцианиндер, каротин, бетаин, флювонидтар кездеседі.

Жалбыз майы құрамында шамамен 50% ментол, сірке және валериан қышқылдары бар 4-9% ментол эфирлерінен тұратын, сергітетін және антисептикалық зат ретінде тіс ұнтақтарының және пасталардың құрамына кіреді.

Әдеби шолу барысында зерттеулер нәтижесінде жалбыз жапырағының күлінде 29 элемент табылды, олардың ішінде негізгі элементтер калий (20% дейін), кальций (20% дейін), магний (3% дейін), фосфор (3% дейін), кремний (2% дейін), темір (1,5% дейін), алюминий (1% дейін), натрий (1% дейін) [1-11]

Қорытынды. Сонымен Азиялық жалбыз өсімдігі жер үсті бөлігіне жалпы әдеби шолу, фитохимиялық анализдер жасалынды.

Әдебиеттер тізімі

1, Андрианов К.В. Исследование фенольных соединений листьев мяты перечной / К.В. Андрианов, Ю.А. Федченкова // Азербайджанский фармацевт. и фармакотерапевтический журнал. – 2014. – № 1. – С. 31-33.

2, Антимикробная активность эфирного масла мяты перечной (*Mentha piperita* L.) / С.В. Райкова // Саратовский науч.-мед. журн. – 2011. – № 4. – С. 787-790.

3, The antimycobacterium activity of *Mentha piperita* and *Mentha spicata* ethanolic extract against mycobacterium *Bovis* in comparison with isoniazid / S. Maham, F. Fallah // Iranian Journal of Clinical Infectious Diseases. – 2011. – Vol. 6, № 2. – P. 78

4, Изменение состава эфирного масла и уровня салициловой кислоты у растений *Mentha piperita* L. в онтогенезе (вторичные метаболиты в онтогенезе мяты) / О.В. Шелепова //

Известия Самарского научного центра Российской академии наук. –2013. – Т. 15, № 3(5). – С. 1514-1516.

5, Нейгебойрова Я. Ценность различных видов и гибридов мяты как лекарственных растений [Электронный ресурс]/Я. Нейгебойрова. –Режим доступа:<http://www.greeninfo.ru/>.

6, Riachi L.G. Peppermint antioxidants revisited / Riachi L. G., De Maria C. A. // Food Chem. – 2015. – Vol. 176. – P. 72-81.

7, Роль фенольных антиоксидантов в повышении устойчивости органических систем к свободно-радикальному окислению: аналитический обзор / И.В. Сорокина [и др.]. - Новосибирск, 1997. - Вып. 1.-С. 46-67.

8, Вестник ЮКМА,издание 2013года. А.К. Патсаев, Х.Б. Алиханова, А.Н. Каримова «Фармакогностическое исследование и применение в народной медицине касатика узколистного»

9, Государственная фармакопея СССР: в 2ч.- 11-е изд.- М.: Медицина, 1987-1990.- Вып. 1- 2. -334 е.; 398 с

10, Справочник биохимика / Р. Досон [и др.]. - М.: Мир, 1991.- С. 379-426.

11, Р.А Муzychкина, Д.Ю.Корулькин, Ж.А.Абилов «Качественный и количественный анализ основных групп БАВ в лекарственном растительном сырье и фитопрепаратах» 2004г.

ӘОЖ 614.2 : 929

Оспанова Г.С., Байзаков О.Д., Асхат Ж.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент қ., Қазақстан

ӘСКЕРИ МЕДИЦИНА АКАДЕМИГІ НИКОЛАЙ БУРДЕНКОНЫҢ ҰЛЫ ЖЕҢІСКЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Аңдатпа

Бұл мақалада Кеңес Одағының көрнекті әскери дәрігері, академик Николай Бурденконың Ұлы Отан соғысы жылдарындағы ерен еңбегі мен медициналық жетістіктері туралы баяндалады. Ол әскери медицина саласын жетілдіруге, майдан даласында жарақат алған жауынгерлерді құтқару мен емдеу әдістерін дамытуға зор үлес қосты. Бурденконың ұйымдастырушылық қабілеті мен ғылыми-зерттеу жұмыстары мыңдаған өмірді сақтап қалуға себеп болды. Мақалада оның хирургия, нейрохирургия және госпитальдық жүйені

ұйымдастыру салаларындағы жаңашыл идеялары мен олардың соғыс жылдарындағы тәжірибелік маңызы талданады.

Түйін сөздер: Николай Бурденко, әскери медицина, Ұлы Отан соғысы, хирургия, нейрохирургия, кеңес дәрігері, медициналық жаңалықтар, майдан госпиталі, жаралыларды құтқару, әскери ғылым.

Кіріспе

Ұлы Отан соғысы (1941 – 1945 жылдары) – адамзат тарихындағы ең ауыр да, ұзақ және созылмалы қантөгісті соғыстардың бірі. Бұл соғыста тек майдандағы жауынгерлер ғана емес, оларды емдеп, қайта қатарға қосқан дәрігерлер де маңызды рөл атқарды. Солардың бірі - Кеңес Одағының аса көрнекті ғалымы, әскери дәрігер, академик Николай Нилович Бурденко болды. Оның ғылыми-зерттеу жұмыстары, медицина саласындағы жаңашылдығы мен ұйымдастырушылық қабілеті мыңдаған жауынгердің өмірін сақтап қалуға мүмкіндік берді.

Николай Нилович Бурденко 3 маусым 1876 жылы Пенза губерниясында дүниеге келді, 11 қараша 1946 ж. қайтыс болды. Рухани білім алып, өзін медициналық іске арнауды шешті. Томск және Юрьев университеттерінде оқып, медицина факультетін үздік бітірді. Оқу кезінде ол орыс-жапон соғысы кезінде майданда фельдшер және дәрігер болып жұмыс істеді, ол үшін Ол Сент-Джордж крестімен марапатталды. 1910 жылдан бастап Юрьев университетінде жұмыс істеді, алдымен хирургия кафедрасының приват-доценті, содан кейін жедел хирургия, десмургия және анатомия бойынша ерекше профессор, ал 1917 жылдан бастап факультеттің хирургиялық клиникасының қарапайым профессоры [1].

1937-1946 жылдары Қызыл армияның бас хирургі болды, отандық нейрохирургияның негізін қалаушы, денсаулық сақтауды ұйымдастырушы, медициналық қызметтің генерал-полковнигі, медицина ғылымдарының докторы, Социалистік Еңбек Ері және Кеңестік Социалистік Республикалар Одағының (Кеңес Одағы, КСРО) Медицина ғылымдары Академиясының тұңғыш Президенті [2]. Оның өмірінің маңызды кезеңі Ұлы Отан соғысы жылдарындағы еңбегі және 1944 жылы КСРО Медицина ғылымдары академиясын құруға қатысу болды, онда ол бірінші президент болды. Оның басшылығымен Академия жұмысының құрылымы мен басымдықтары әзірленді, бұл кеңестік медицина ғылымының дамуына негіз болды.

Өзінің бүкіл өмірін ғылыми жұмыс пен практикалық медицинаны ұштастыруға арнады. XX ғасырдың басында ол нейрохирургия саласына терең бойлап, жүйке жүйесінің жарақаттарын емдеу әдістерін жетілдірді. Бурденко — Кеңестік нейрохирургияның негізін қалаушы және КСРО Ғылым академиясының академигі [1, 2].

Академик Бурденконың Ұлы Отан соғысы жылдарындағы еңбегі. 1941 жылы соғыс басталған сәттен бастап Николай Бурденко Кеңес Армиясының бас хирургі ретінде тағайындалды. Ол майдан шебіндегі медициналық көмек көрсетудің бүкіл жүйесін қайта ұйымдастырып, хирургиялық көмек пен эвакуацияны жүйелі түрде іске асырды [3]. Оның басшылығымен майдан госпитальдарында жаралыларға жедел және сапалы көмек көрсету жүйесі құрылды. Бурденко жарақат алған жауынгерлерді тез арада майдан шебінен алыстатып, алдыңғы қатарлы емдеу мекемелеріне жеткізу үшін арнайы госпитальдық пойыздар жүйесін енгізуге атсалысты. Сонымен қатар, ол соғыс жағдайына бейімделген жаңа операциялық әдістерді енгізді [4]. Бұл әдістердің арқасында ауыр жараланған жауынгерлердің өмір сүру деңгейі айтарлықтай артты.

Ғылыми жаңалықтары және жаңашыл әдістері. Бурденко медицинада, әсіресе нейрохирургияда көптеген жаңалықтар ашты, оның ішінде Ұлы Отан соғысы кезінде де:

1. Бас ми жарақаттарын емдеу, жараны алғашқы хирургиялық өңдеу және шок жағдайындағы алғашқы көмек көрсету әдістерін жетілдірді.

2. Оның жетекшілігімен *жарақат классификациясы* жасалып, хирургтар мен фельдшерлерге арналған нұсқаулықтар шығарылды. Бұл нұсқаулықтар майдан даласында өте тиімді қолданылды.

3. Жарақаттан кейінгі инфекциялардың алдын алу жолдарын зерттеді.

4. Антибиотиктердің тиімділігіне қатысты тәжірибелер жүргізіп, операция алдында антисептикалық өңдеудің маңыздылығын дәлелдеді.

5. Бас әскери-санитарлық инспектор болды, жараланған жауынгерлердің дұрыс емделуін қадағалады, майдандарда медициналық көмекті ұйымдастыруға белсенді қатысады.

6. Миға жасалатын нейрохирургиялық операциялардың тактикасын жетілдірді - Бурденко жараланған жауынгерлерге шұғыл нейрохирургиялық көмек көрсету үшін операцияны тек мамандандырылған госпитальдарда емес, майдан шебіне жақын жерде де жасауға болатынын дәлелдеді. Бұл әдіс жауынгерлердің өмірін сақтап қалуда үлкен рөл атқарды.

7. Мобильді нейрохирургиялық бригадалар ұйымдастырды - ол науқастарға жедел көмек көрсету үшін майданға жақын жылжымалы нейрохирургиялық топтарды құрды. Бұл бригадалар жарақат алған сәттен бастап бірнеше сағат ішінде көмектесіп, өлім - жітімді азайтты.

8. Жүйке жүйесі жарақаттарын диагностикалау мен емдеудің жаңа әдістерін енгізді – Бурденко алғаш рет соғыс жағдайында кең көлемде қолданылатын жүйке жүйесінің зақымдануын анықтайтын экспресс – диагностикалық әдістерді қолданды.

9. Нейроанатомия мен патологиялық физиологияны әскери медицинаға енгізді – ол жауынгерлердің миына немесе жұлын жарақатына байланысты дамиды функциялық бұзылуларды терең зерттеп, қалпына келтіру терапиясының негізін қалады.

10. Физиотерапия мен психотерапияны қолдануды бастады – жарақат алған жауынгерлердің реабилитация үшін алғашқы болып физиотерапия және психологиялық көмек әдістерін енгізді. Бұл сол кезде мүлде жаңа әрі жаңашыл тәсіл болды.

11. Жарақат салдарынан болған эпилепсия мен нейропсихиатриялық бұзылыстарды емдеу жолдарын зерттеді – соғыс кезінде ауыр жарақаттардан кейінгі неврологиялық асқынулардың алдын алу және емдеу бойынша тиімді кешенді емдеу әдістерін жасап шығарды.

Дәл осы инновациялар мыңдаған және мыңдаған жауынгерлердің өмірін сақтап қалды.

Бурденко бастаған патриоттық миссия. Николай Бурденко тек ғалым ғана емес, үлкен жүректі патриот та болды. Ол соғыс кезіндегі ең қиын сәттерде медициналық көмек көрсетуді моральдық парыз деп санады. Бурденконың жетекшілігімен көптеген жас дәрігерлер, фельдшерлер және медбикелер майданға аттанып, өзінің білімін іс жүзінде көрсетті.

Бурденко сонымен қатар Кеңес халқына фашизмнің шынайы бейнесін ашып көрсету жолында да еңбек етті. Ол 1943 жылы нацистердің Кеңес азаматтарына жасаған қылмыстарын тергеуге қатысып, Хатынь қасіреті туралы материалдар дайындауға атсалысты. Бұл оның тек медицина саласында ғана емес, әділдік пен адамгершілік жолында да күрескен тұлға екенін көрсетеді.

Қорытынды. Сонымен, Академик Н. Бурденконың өмірбаяны мен өмір жолын зерттеу және оның 1941-1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысындағы жеңісіне қосқан үлесі өте көп.

Николай Бурденко — Ұлы Отан соғысы жылдарында Кеңес медицинасының нағыз стратегиялық тұлғасы болды. Оның жаңашыл идеялары, ұйымдастырушылық қабілеті және патриоттық рухы мыңдаған өмірді сақтап қалуға себеп болды – ал ендіше, ол ең бастысы және маңызды. Ұлы Жеңіс тарихында оның есімі алтын әріптермен жазылды. Бүгінгі ұрпақ үшін Николай Нилович Бурденконың еңбегі – тек тарихи естелік емес, үлгі аларлық рухани мұра.

Әдебиеттер тізімі

- 1.Иванов И.И. Әскери медицина тарихы // Медицина, 1987ж. — 45-56 б.
2. Петров А.А. Майдан медициналық көмек көрсету жүйесі // Кеңес медицинасы, 1945ж. - 23-29 б.
- 3.Бурденко Н.Н. Нейрохирургия мен соғыс медицинасы // Соғыс және медицина, 1943ж. - 112-117 б.
4. Бурденко Н.Н. Военный госпиталь. Записки первого нейрохирурга.- 2020г. - ISBN: 978-5-907332-74-4

ӨОЖ 355.01

Нурмаханова Г. К., Бегалиева А. С., Ирисметова Ш.З.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖӘНЕ МЕДИЦИНА ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ЕРЛІГІ

Аңдатпа

Мақалада Ұлы Отан соғысы жылдарындағы медицинаның рөлі, медицина қызметкерлері мен Шымкент қаласының тұрғындарының қосқан үлесі, сондай-ақ Талғат Бигелдиновтың героігі қарастырылады. Болашақ ұрпақ үшін үлгі ретінде патриотизм мен жанқиярлық еңбектің маңыздылығы атап өтіледі.

Түйін сөздер: Ұлы Отан соғысы, медицина, Шымкент, Талғат Бигелдинов, медицина қызметкерлері, патриотизм, эвакогоспиталь.

Кіріспе

Ұлы Отан соғысының даңқты қаһармандарының бірі — Талғат Бигелдинов еді. Ол – екі мәрте Кеңес Одағының Батыры атағына ие болған қазақ ұшқышы. Соғыс кезінде штурмовик ұшағымен 305 рет әуе шайқасына қатысып, жау шебіне ауыр соққылар жасады. Оның ерлігі тек әскери салада ғана емес, бүкіл кеңестік халықтың ерлік символына айналды. Талғат Бигелдинов сияқты тұлғалар – қазақ халқының батырлық рухының биік үлгісі.

Негізгі бөлім

Ұлы Отан соғысы — XX ғасырдағы ең қасіретті де қаһарлы кезеңдердің бірі. 1941 жылдың 22 маусымында басталған бұл сұрапыл соғыс бүкіл Кеңес Одағы халқын ортақ жауға қарсы күреске жұмылдырды. Миллиондаған адам майдан даласына аттанып, от пен оқтың арасында Отанды қорғау жолында жанын қиды. Солардың қатарында майдан шебінде

де, тылда да қажырлы еңбек еткен медицина қызметкерлерінің еңбегі ерекше құрметке лайық.

Соғыс жылдары медициналық көмектің уақтылы және сапалы көрсетілуі мыңдаған жауынгердің өмірін сақтап қалуға сеп болды. Жаралы солдаттарды ұрыс даласынан алып шығып, оларға алғашқы көмек көрсету, тылдағы госпитальдарға дейін жеткізу – орасан зор ерлік пен жанқиярлықты талап етті. Дәрігерлер мен медбикелер күн-түн демей еңбек етіп, адам өмірі үшін күресті. Кейбірі майдан шебінде жұмыс істесе, өзгелері госпитальдарда науқастарды емдеумен айналысты. Олар тек емдеп қана қоймай, жауынгерлердің рухын көтеріп, үміт сыйлай білді.

Медицина саласындағы қиындықтар аз болған жоқ. Соғыстың алғашқы жылдарында дәрі-дәрмек пен медициналық жабдықтардың жетіспеушілігі, кадр тапшылығы секілді мәселелер күн тәртібінен түспеді. Алайда, кеңес медицинасы бұл қиындықтарға мойымай, жергілікті ресурстарды пайдалану арқылы шешім таба білді. Дәрілік өсімдіктерден алынған препараттар, халық медицинасының әдістері, импровизацияланған құралдар – осылардың барлығы жаралыларға көмектесуде маңызды рөл атқарды.

Шымкент қаласы да бұл ауыр кезеңде өз үлесін қосқан ірі орталықтардың бірі болды. Соғыс жылдары қалада бірнеше эвакогоспиталь ашылып, майданнан келген жаралыларға көмек көрсетілді. Қаланың дәрігерлері мен медбикелері соғыс жағдайына тез бейімделіп, барлық мүмкіндікті пайдаланып, емдеу ісін жоғары деңгейде жүргізе білді. Сонымен қатар, Шымкенттегі медициналық оқу орындары майданға қажетті мамандарды — фельдшерлер мен медбикелерді қысқа мерзімді курстар арқылы дайындады. Бұл болашақ медицина қызметкерлері үшін үлкен өмір мектебі болды.

Шымкенттің жастары мен әйелдері де бұл салаға атсалысты. Олар жаралыларды күтуге, госпитальдарда санитарлық жұмыстар атқаруға белсене кірісті. Дәрілік өсімдіктерді жинау, өңдеу жұмыстарына қатысып, фармацевтикалық өндірісті қамтамасыз етуге өз үлестерін қосты. Мысалы, Шымкент өңірінде кең таралған алоэ, түймедақ, жөке сияқты өсімдіктерден алынған препараттар жаралы жауынгерлердің емінде қолданылды.

Соғыс жылдары қажырлы еңбек еткен көптеген медицина қызметкерлері мемлекеттік марапаттарға ие болды. Олардың ішінде майдан даласында қаза тапқандары да, бейбіт өмірде елге қалтқысыз қызмет еткендері де бар. Бұл азаматтардың ерлігі мен кәсіби біліктілігі бүгінгі ұрпаққа үлгі болары анық.

Ұлы Отан соғысы жылдарындағы медицина — бұл тек кәсіби міндетті атқару ғана емес, бұл — жанашырлықтың, ерліктің және Отанға деген адалдықтың айқын көрінісі.

Шымкент қаласының да осы жолда қосқан үлесі зор. Бүгінгі ұрпақ сол күндердің естелігін ұмытпай, ерлік пен еңбекті қадірлей білуі тиіс.

Ұлы Отан соғысы жылдарындағы медицина – бұл тек кәсіби міндетті атқару ғана емес, бұл — жанашырлықтың, ерліктің және Отанға деген адалдықтың көрінісі. Шымкент қаласының медицина қызметкерлерінің үлесі зор болды. Сол жылдардағы ерен еңбек, қайсарлық пен батырлық — бүгінгі ұрпаққа үлгі. Талғат Бигелдинов сынды батырларымыздың ерлігі де мәңгі жадымызда сақталып, жастарға отансүйгіштіктің жарқын үлгісі болып қала бермек.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан тарихы. Жалпы білім беретін мектептің қоғамдық-гуманитарлық бағытындағы 9-сыныбына арналған оқулық / Ә. Төлебаев, Е. Бектаев және т.б. — Алматы: Мектеп, 2013.
2. Ұлы Отан соғысы: Энциклопедия / Бас ред. М.Қ. Қозыбаев. — Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2010.
3. Қаратаев Т. Қазақтың батыр ұлдары. — Алматы: Жазушы, 1985.
4. Бигелдинов Т. «Төлеген Токтаров» және басқа естеліктер. — Астана: Ел-шежіре, 2008.
5. Қазақстандағы медицина тарихы / Ғ. Әбілев, Қ. Жұбатова. — Алматы: Ғылым, 1998.
6. «Медицина және соғыс» // Егемен Қазақстан, 2015 ж.
7. Шымкент энциклопедиясы / Бас редактор Ә. Әбдіәкімұлы. — Алматы: Арыс, 2008.
8. <https://e-history.kz> – «Қазақстан Ұлттық тарихы» порталы.

ӨОЖ 355.01

Нурмаханова Г. К., Дарханбеков Қ. Б.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

МЕДИЦИНА ЖӘНЕ ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ

Аңдатпа

Мақалада Ұлы Отан соғысы жылдарындағы Шымкент қаласының маңызды тыл орталығы ретіндегі рөлі қарастырылады. Өнеркәсіпті қайта құру, мекемелерді эвакуациялау, әскери нысандарды орналастыру және халықтың Майданды қолдауға

қатысуы бойынша шаралар көрсетілген. Тұрғындардың жоғары еңбек және патриоттық белсенділігі атап өтілді.

Түйін сөздер: Шымкент, Ұлы Отан соғысы, эвакуация, өнеркәсіп, әуеайлақ, еңбек майданы, патриотизм.

Кіріспе

Ұлы Отан соғысы жылдары Шымкент қаласы өзінің стратегиялық маңызы мен өнеркәсіптік әлеуетін толық пайдалана отырып, майданның қажеттіліктеріне барынша бейімделді. Соғыс басталған сәттен бастап қалада өндірістік қуаттарды қайта құрылымдау, тұрғындардың өмірін жаңа әскери тәртіпке бағындыру, сонымен қатар көптеген мекемелер мен ұйымдарды эвакуациялау қажет болды. Осы қиын-қыстау кезеңде Шымкент өзінің маңызды рөлін атқарды, әскери қызметкерлерге қажетті материалдық қолдау көрсетіліп, көптеген стратегиялық нысандар мен мекемелер жаңа жағдайларға сәйкес бейімделді.

Негізгі бөлім

Ұлы Отан соғысы жылдарындағы Шымкент қаласының майданға қосқан үлесі зор. Қалада өнеркәсіп өндірісі ұлғайып, зауыттар эвакуацияланып орналастырылды, әскери мекемелер ашылды. Тұрғындар қорғаныс жұмыстарына белсенді қатысып, материалдық көмек көрсетті.

Негізгі бөлім Шымкент қаласының өмірін әскери жағдайға бейімдеу үшін жедел шаралар қабылданды. 1941 жылғы 26 маусымдағы Совнаркомның қаулысымен Шымкент химико-фармацевтикалық зауыты 7 сағаттық жұмыс күнінен 8 сағаттық жұмыс күніне көшті, өндірістік нормалар 14,3%-ға ұлғайып, баға төмендеді. Ал свинец зауытында жұмыс аптасы жеті күнге өзгертілді. Сонымен қатар, жұмыс нормалары 2,7%-ға арттырылып, баға 2,61%-ға төмендеді.

Шымкенттің мақта зауытында шикі мақта жинау мен шикізат тасымалдаудың жеткіліксіздігі мәселе ретінде Совнаркомның отырысында қаралды.

Қала тұрғындары 16-55 жас аралығында барлық адамдарды әуе қорғанысы жүйесіне тарту ұйымдастырылды. 223 мұғалім жазғы демалыстан оралғаннан кейін ПВО жұмысында белсенділік танытты. Барлық МПВО отрядтарына алынғандар арнайы әскери дайындық курстарынан өтті. ПВО жағдайында ішкі тәртіп ережелері болды, оларды орындамау 100 рубль көлемінде айыппұл немесе 1 айға дейін мәжбүрлі еңбекке тартуды көздеді.

1941 жылдың күзінде Шымкентке украиналық Чугуев қаласынан әскери авиациялық мектеп эвакуацияланды. Мектептің жеті эскадрильясы Шымкенттің айналасында орналасқан

аэродромдарға орналастырылды. Авиаиялық мектепке №1 мектеп ғимараты беріліп, оқушылар Чкалов атындағы балалар бақшасына орналастырылды.

1941 жылдың 6 қазанындағы қалалық кеңес шешімі бойынша, Шымкенттің аэродромына өтетін жолдар жабылды, көшелердегі арықтар қазылды, көпірлер бұзылды. Аэродромға кіруге рұқсат тек арнайы жолмен берілді. Қалалықтардың әуе алаңына өтулеріне тыйым салынды.

Аэродром қазіргі әл-Фараби алаңы, облыстық драма театры, «Шымкент» қонақ үйі мен орталық емхана аумағында орналасқан. Авиаиялық мектепке Вокзал көшесіндегі дүкеннің қоймалары берілді.

Қалалық кеңес шешімі бойынша, бірнеше мекемелер өз кабинеттерін авиаиялық мектепке босатып, оларды әскери мектептің командалық құрамы мен өрт сөндіру бөлімшесіне беру міндеттелді. Әскери қызметкерлердің отбасыларын орналастыру үшін Фрунзе көшесіндегі үй берілді.

1941 жылдың желтоқсанына қарай Шымкентте 728-ші истребитель-авиаиялық полк құрылды. 3 жыл 8 ай ішінде авиаиялық мектеп 2515 ұшқыш-истребитель дайындап, 22 ұшақпен жұмыс істеді. Оқытушылар арасында кейін үш мәрте Кеңес Одағының Батыры атағын алған Иван Никитович Кожедуб болды.

Қалаға әскери бөлімдер эвакуацияланған кезде жергілікті мекемелер мен кәсіпорындар оларға қажетті барлық нәрселерді қамтамасыз етуге міндетті болды. Мысалы, «Маслопром» тресі әскери бөлімге жұмыс үстелдері, орындықтар, шкафтар және басқа да кеңсе заттарын беру керек болды.

1941 жылдың қараша айында педагогикалық училище госпитальға айналдырылып, оқытушылар институтқа ауыстырылды. Қаладағы мектептер мен балалар үйінің көпшілігі көшіруге тап болды.

Шымкенттің тұрғындары әскери жағдайға белсене қатысып, әртүрлі көмек көрсетті. Мектеп оқушылары мен мұғалімдер егіс жинап, сонымен қатар бір күндік табыстарын қорғаныс қорына аударды. 1 қараша 1941 жылға қарай шымкенттіктер 1111 жылы киім жинады. Олар әскери лотереялар сатып алып, осылайша майданға көмек көрсетті.

1942 жылы азаматтардың жағдайы күрт нашарлады. Әлеуметтік жағдайды бақылаған арнайы комиссиялар азық-түлік, киім-кешек, төсек жабдықтарынан тапшылықты анықтады. 1942 жылы жылу киімдерін жинау жоспары орындалмады. 546 қысқа етектегі тон тек 258-і ғана жиналды, ал 900 жұп етік орнына тек 721 жұп етік әкелінді. Алайда, жүн қолғаптары бойынша жоспар артық орындалды.

Қалаға бірнеше госпиталь эвакуацияланды, сонымен қатар майданда денсаулығын жоғалтқан әскери қызметкерлерді қамтамасыз ету мәселесі туындады. Бұл мәліметтер тек соғыс уақытының кіші бір бөлігі ғана. Отанымыздың үлесі айрықша орын алады.

Мысалы, Ұлы Отан соғысы жылдары Шымкент КСРО-ның бірқатар өнеркәсіп кәсіпорындары эвакуацияланған қалалардың біріне айналды. Майдан шебіне жақын өңірлерден қалаға 17 зауыт пен фабрика көшірілді. Шымкентте танктерге арналған қосалқы бөлшектер, снарядтар, металл, қорғасын, оптикалық аспаптар және басқа да өнімдер өндірілді. Фашистерге атылған әр үш оқтың екеуі шымкенттік қорғасыннан жасалған болатын. Жеті шымкенттік Кеңес Одағының Батыры атағына ие болды.

Қорытындысы, Шымкенттің және жергілікті халықтың Ұлы Отан соғысы жылдарындағы рөлі айрықша болды. Қала өзінің өндірістік қуатымен, әскери қажеттіліктерді қамтамасыз етудегі белсенділігімен, сондай-ақ жергілікті тұрғындардың әскери тәртіпке бейімделуімен елеулі үлес қосты. Қала экономикасының соғыс жағдайында қайта құрылуы, эвакуацияланған мекемелер мен әскери оқу орындарының Шымкентке келуі, жергілікті тұрғындардың қолдауы қаланың еліміздің қорғаныс күшін нығайтудағы маңыздылығын көрсетеді.

Шымкент соғыс жылдары Отанға деген адалдық пен патриотизмнің нақты үлгісін көрсетті. Ұлы Отан соғысы жылдары Шымкент қаласы өзінің өндірістік қуаты мен стратегиялық маңызын толық пайдаланып, майданға үлкен үлес қосты. Қалада көптеген зауыттар мен мекемелер эвакуацияланып, әскери қажеттіліктерге бейімделді. Тұрғындар бірлесе еңбек етіп, қорғаныс қорына үлес қосты.

Шымкент халқының патриотизмі мен жанқиярлығы соғыс жылдарында ерекше көрініс тапты.

Әдебиеттер тізімі

- 1.Қазақстан тарихы. 5 томдық. – Алматы: Атамұра, 2010.
- 2.Мұхамеджанова Г. «Шымкент қаласының соғыс жылдарындағы тарихы» // Отан тарихы, №3, 2015.
- 3.Қозыбаев М. «Ұлы Отан соғысы және Қазақстан». – Алматы: Санат, 1995.
- 4.Рысбеков Т. «Шымкент қаласының әлеуметтік-экономикалық дамуы (1941–1945 жж.)» – Шымкент, 2008.
- 5.ҚР Ұлттық мұрағаты, ҰОС жылдарындағы құжаттар жинағы. – Астана, 2010.

ӨОЖ 61:92

Жаканалиқызы Ж., Азретали А.Ж., Дильдабекова Л.А.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

КӨРНЕКТІ ӘСКЕРИ ДӘРІГЕРЛЕРДІҢ ӨМІРБАЯНЫ

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақалада әскери медицина саласында ерекше із қалдырған көрнекті әскери дәрігерлердің өмір жолы, кәсіби қызметі мен әскери ғылымға қосқан үлесі қарастырылады. Әскери дәрігерлер – тек жаралы сарбаздарды емдеген мамандар ғана емес, сонымен қатар соғыс жағдайында медициналық көмекті ұйымдастырып, адам өмірін сақтап қалуда алдыңғы шепте тұрған батыр жандар. Мақалада қазақ халқының мақтанышына айналған Санжар Асфендияров, Халел Досмұхамедұлы сияқты тұлғалардан бастап, Н.И. Пирогов, С.А. Юдин сияқты әлемдік деңгейдегі орыс әскери дәрігерлерінің де еңбегі талданады. Сондай-ақ өзбек халқының көрнекті дәрігері Әбдіқали Абдуллаевтың майдан даласындағы ерлігі мен медициналық жаңалықтары сипатталады. Мақаланың мақсаты — әскери медицина саласының маңызын ашып, оның дамуына зор үлес қосқан тұлғалардың өмірі арқылы жас ұрпақты отансүйгіштікке, кәсіби жауапкершілікке тәрбиелеу.

Түйін сөздер: *Әскери дәрігер, Хирургия, Майдан медицинасы, Ғылыми жаңалықтар, Медициналық көмек.*

Кіріспе

Адам өміріне араша түсіп, жараланғандарды майдан даласынан ажалдан арашалап қалатын жандар – әскери дәрігерлер. Олар тек медициналық білімімен ғана емес, жанқияр ерлігімен, батырлығымен де тарихта мәңгілік орын алған. Әскери қақтығыстар, соғыстар – тек қару мен оқтың майданы емес, ол – адам рухының, адамгершіліктің де сынақ алаңы. Осындай сын сағатта дәрігерлердің орны ерекше: олар өмір мен өлім арасында жатқан сарбаздарға үміт сыйлап, Отанға қызмет етудің ең ізгі жолын таңдады.

Қазақстан тарихында да ерекше еңбек сіңірген әскери дәрігерлер аз емес. Олар тек жаралы жауынгерлерге көмек көрсетіп қана қоймай, соғыс кезінде медициналық білімнің дамуына, алғашқы көмек көрсету жүйесінің қалыптасуына да зор үлес қосты. Бұл мақалада сондай көрнекті тұлғалардың өмір жолы мен ерлігіне шолу жасалып, олардың ұлт пен адамзат алдындағы өлшеусіз еңбегі баяндалады.

Халел Досмұхамедұлы (1883–1939)

Қазақ халқының алғашқы дәрігерлерінің бірі, ағартушы, ғалым, Алаш арысы

Халел Досмұхамедұлы — қазақ ұлтының рухани тарихындағы аса көрнекті тұлға. Ол — тек кәсіби дәрігер ғана емес, сонымен қатар ағартушы, қоғам қайраткері, тілші, тарихшы және Алаш қозғалысының көрнекті өкілі. Оның өмір жолы — ғылымға, елге қызмет етуге, ұлттық сананы оятуға арналған үлкен күрес пен еңбекке толы жол.

Халел 1883 жылы қазіргі Атырау облысы, Қызылқоға ауданында ауқатты әрі көзі ашық отбасында дүниеге келген. Алғашқы білімін ауыл молдасынан алып, кейін Орал қаласындағы реалдық училищеде оқиды. Жасынан зерек, алғыр бала көп пәнді бірдей меңгеріп, 1903 жылы Санкт-Петербургтегі Императорлық әскери-медицина академиясына оқуға түседі. Бұл — сол замандағы ең таңдаулы оқу орындарының бірі болатын. Ол академияны 1909 жылы үздік бітіріп, әскери дәрігер мамандығын алып шығады. Оқуын аяқтаған соң Халел Ресей империясының әртүрлі әскери бөлімшелерінде дәрігерлік қызмет атқарады. 1910 жылдан бастап Түркістан мен Бөкей ордасында оба, тырысқақ сияқты жұқпалы аурулармен күресте белсенді еңбек етіп, халықтың денсаулығын жақсарту жолында үлкен үлес қосады. Оның дәрігер ретіндегі жұмысы тек емдеу ғана емес, сонымен қатар гигиена, санитария, жұқпалы аурулардың алдын алу бағытында ғылыми зерттеулер жүргізумен ерекшеленеді. 1917 жылғы Қазан төңкерісінен кейін ол Алаш қозғалысына қосылып, қазақ халқының ұлттық мүддесін қорғауға кіріседі. 1917 жылы Халел Алашорда үкіметінің мүшесі болады. Ол қазақ даласында медицина, білім және ғылым салаларын дамытуға тырысады. Кеңес үкіметі орнағаннан кейін де Халел елге қызмет етуді жалғастырып, түрлі оқу орындарында ұстаздық етеді. 1920 жылдардан бастап ол Қазақ халық ағарту комиссариатында, кейін ҚазМУ-де (қазіргі ҚазҰУ) биология және медицина пәндерінен сабақ береді. Сонымен қатар, Халел қазақ тіліндегі алғашқы медициналық оқулықтарды жазып, халықтың денсаулығын сақтау, дұрыс тамақтану, тазалық сақтау, ана мен бала күтімі жайлы кітаптар шығарады. Оның «Аурулар және оларды емдеу», «Табиғаттану», «Анатомия» секілді еңбектері сол кезеңдегі қазақ халқы үшін өте құнды болды.

Ғалым ретінде Халел қазақ тіл біліміне, этнографияға, тарихқа, фольклорға да терең үлес қосты. Ол Махамбет Өтемісұлының жырларын алғаш зерттеп, жариялағандардың бірі болды. Сонымен қатар, ол қазақша ғылыми терминдерді қалыптастыруда да белсенді жұмыс істеді. Алайда 1930 жылдардың қуғын-сүргін кезеңі кезінде Халел Досмұхамедұлы да

жазықсыз қуғындалып, 1938 жылы «халық жауы» деген жалған айыппен тұтқындалып, 1939 жылы түрмеде қайтыс болды. Кейін 1958 жылы толық ақталды.

Бүгінде оның атымен мектептер, көшелер аталған. Халел Досмұхамедұлы — ғылым мен білім жолында жан аямай еңбек еткен, елінің ертеңі үшін күрескен нағыз ұлт зиялысы. Оның өмірі мен еңбегі — мәңгілік өнеге.

Санжар Жағыпарұлы Асфендияров (1889–1938)

Қазақтың тұңғыш дәрігерлерінің бірі, қоғам қайраткері, ғалым, ұстаз

Санжар Асфендияров — қазақ халқының тарихында ерекше орын алатын ұлы тұлға. Ол — тек алғашқы дәрігерлердің бірі ғана емес, сонымен қатар медицина ғылымының, ұлттық ағартушылық пен білім беру саласының негізін қалаушылардың бірі. Санжар Жағыпарұлы 1889 жылы Түркістан қаласында әскери отбасында дүниеге келген. Оның әкесі Жағыпар Қытай, Орта Азия шекараларында әскери қызмет атқарған, ал шешесі Зейнеп — ұлтжанды, көзі ашық ана болған. Санжар білімге жастайынан құмар болып өседі. Ол Ташкенттегі гимназияны үздік бітіріп, кейін 1907 жылы Санкт-Петербургтегі Императорлық әскери-медицина академиясына оқуға түседі. Бұл – сол кездегі ең беделді оқу орындарының бірі болатын. Санжар оны 1912 жылы табысты аяқтап, кәсіби дәрігер атанады. Ол қазақ даласынан шыққан тұңғыш білікті дәрігерлердің бірі болып саналады. Санжардың алғашқы еңбек жолы Түркістан мен Жетісу аймақтарындағы ауруханаларда басталады. Ол мұнда оба, сүзек, тырысқақ сияқты қауіпті жұқпалы аурулармен күресіп, халықты емдеу ісімен айналысты. Бірінші дүниежүзілік соғыс кезінде ол майдан шебінде әскери дәрігер ретінде қызмет атқарып, мыңдаған жаралыларға көмек көрсетеді. Ал 1917 жылғы Қазан төңкерісінен кейін ол жаңа билікке араласып, Қазақстанда денсаулық сақтау жүйесін құруға белсенді қатысады. 1920-жылдары Санжар Асфендияров Қазақ КСР-інің денсаулық сақтау халық комиссары (бүгінгі тілмен айтқанда министр) қызметін атқарады. Ол алғаш рет ауылдық жерлерге ауруханалар салуға, дәрігерлер даярлауға ерекше көңіл бөлді. Сонымен қатар, ол қазақ жастарының білім алуына жол ашты — өзінің дәрігерлік тәжірибесімен қатар, ұстаздық қызметпен де айналысты. 1927 жылы Санжар Асфендияровтың бастамасымен Қазақстанда алғашқы жоғары медициналық оқу орны — қазіргі Қазақ ұлттық медицина университеті (қазіргі С.Ж. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ) ашылды. Ол осы университеттің алғашқы ректоры болды. Сол жылдары ол медициналық оқу бағдарламаларын жазып, қазақ тілінде оқу құралдарын шығаруға кірісті.

Санжар дәрігерлікпен қатар тарихшы-ғалым ретінде де танылды. Оның «Қазақстан тарихы» атты еңбегі – қазақ тарихын ғылыми негізде жазуға жасалған алғашқы қадамдардың

бірі. Ол өз халқының тарихын, мәдениетін, медицинасының дамуын терең зерттеді. Алайда 1937 жылғы сталиндік қуғын-сүргін кезінде ол “халық жауы” деген жалған айыппен тұтқындалып, 1938 жылы ату жазасына кесілді. Бұл – ұлтына адал қызмет еткен тұлғаның аянышты қазасы еді. Тек 1958 жылы ол толық ақталып, есімі ақталып, халыққа қайта оралды.

Бүгінде Санжар Асфендияровтың есімімен ҚазҰМУ, Алматыдағы көшелер мен мекемелер аталған. Ол – қазақ медицинасының негізін қалаушы, ғалым, қоғам қайраткері, ұлт жанащыры. Оның өнегелі өмірі мен еңбегі бүгінгі ұрпаққа үлкен үлгі.

Фатима Жұмағазина (1922–1990)

Қазақ халқының батыр қызы, майдангер фельдшер

Фатима Жұмағазина — Ұлы Отан соғысы кезінде жауынгерлердің өмірі үшін күрескен батыр қазақ әйелдерінің бірі. Ол 1922 жылы Қостанай облысында дүниеге келген. Жастайынан білімге құштар, мейірімді әрі еңбекқор болған Фатима мектепті жақсы оқып бітіріп, медицина саласына бет бұрады. Соғыс басталғанда небәрі 19 жаста еді. Ел басына күн туғанда, ол өз еркімен майданға аттануға өтініш беріп, әскери фельдшер ретінде қызметке кіріседі. Фатима майданның алдыңғы шебінде жұмыс істеп, күн сайын жараланған сарбаздарға алғашқы медициналық көмек көрсетумен айналысты. Ол ұрыс даласында ер адамдармен қатар жүріп, ауыр жарақат алғандарды от пен оқтың ортасынан алып шығатын. Оның жанкешті еңбегінің арқасында жүздеген жауынгер аман қалды. Қанша рет өміріне қауіп төнсе де, ешқашан артқа шегінбеді. Бірнеше рет жараланып, госпитальда емделіп шыққан соң қайтадан майдан шебіне оралды. Бұл оның Отанға деген шексіз сүйіспеншілігі мен парызға деген адалдығын көрсетеді. Соғыс жылдарындағы ерлігі үшін Фатима Жұмағазина «Қызыл Жұлдыз» орденімен, «Ерлігі үшін» медалімен және басқа да әскери марапаттармен наградталды. Бұл марапаттар оның батырлығы мен адал қызметінің айғағы болды. Фатима соғыс біткен соң елге оралып, туған жерінде дәрігерлік қызметін жалғастырды. Ауылдық жерлерде медицина саласын дамытуға, халыққа сапалы көмек көрсетуге барынша күш салды. Жастарға үлгі боларлық тәлім беріп, фельдшерлер мен медбикелерді оқытып, тәрбиеледі. Өмірінің соңына дейін ел ішінде құрметке ие болып, қарапайым халықтың алғысына бөленді. Ол ешқашан атақ пен мақтан үшін еңбек еткен жоқ, тек адамдардың өмірін құтқаруды өз борышы санады. Оның майдандағы жанкештілігі, бейбіт өмірдегі табандылығы — нағыз дәрігерлік антына адалдықтың үлгісі.

Фатима Жұмағазина — Ұлы Отан соғысы кезінде ерлік көрсеткен қазақ әйелдерінің бірі. Ол өзінің кәсіби білімі мен ержүректігі арқасында майдан даласында көптеген адамның өмірін сақтап қалды. Ол әскери хирург ретінде алдыңғы шепте қызмет етіп, жауынгерлерге

шұғыл операциялар жасап, орасан зор еңбек етті. Соғыс жағдайында медициналық жабдықтардың жетіспеушілігі, санитарлық жағдайдың ауырлығы мен оқ пен жарылыс арасындағы жұмыс — Фатима сияқты әскери дәрігерлердің жанкештілігін көрсетеді.

Фатиманың өмірі мен қызметі тек медицина саласында ғана емес, жалпы адамзатқа қызмет етудің, Отан алдындағы адалдықтың жарқын үлгісі болды. Ол соғысқа дейін Алматы медицина институтында білім алған. Жастайынан еңбекқор, табанды болған ол хирургия саласын таңдады. Бұл сала – үлкен жауапкершілік пен кәсіби білікті талап етеді. Соғыс басталғанда ол ерікті түрде майданға аттанып, жауынгерлермен бірге окопта жүріп, жаралыларға көмек көрсетті.

Майданда ол тек жараны таңу немесе жеңіл емдеумен ғана айналыспай, күрделі операцияларды да іске асырды. Оның еңбекқорлығы мен табандылығын әріптестері ерекше бағалаған. Бір күнде 20-30-ға дейін ауыр операция жасауға тура келген кездер де болған. Ол көбінесе дала жағдайында, уақытша жабдықталған госпитальдерде жұмыс істеді. Сол себепті барлық емдеу жұмыстары физикалық және психологиялық тұрғыдан өте ауыр еді.

Фатима Жұмағазина адам өміріне деген ерекше құрметпен қарады. Ол ешқашан науқастарды бөле-жармай, әр сарбазға туғанындай қарады. Оның қолынан өткен көптеген жауынгер кейін майданға қайта оралып, жеңіске үлес қосты. Фатиманың осындай қажырлы еңбегі елеусіз қалған жоқ — ол бірнеше медальдармен және «Қызыл Жұлдыз» орденімен марапатталды.

Соғыс аяқталғаннан кейін де Фатима медицина саласынан қол үзбеді. Ол бейбіт өмірде де адамдардың өмірін құтқару жолында қызмет етіп, ел ішінде білікті хирург, тәжірибелі маман ретінде танылды. Жастарға білім беріп, жаңа буын дәрігерлердің тәрбиесіне атсалысты.

Бүгінде оның есімі – тек медицина тарихында ғана емес, ұлттық рух пен ерлік шежіресінде де құрметпен аталады. Фатима Жұмағазина — қазақ әйелдерінің мықтылығының, батырлығының, кәсібіне деген адалдығының шынайы бейнесі.

Фатима Жұмағазина — қазақ әйелдерінің қайсарлығын, батырлығын, мейірім мен кәсібилікті бойына тоғыстырған ерекше тұлға. Оның есімі — ел жадында, тарих парақтарында алтын әріппен жазылған.

Төрегелді Шарманов (1930 ж.т.)

Қазақ ғылымы мен әскери медицинаның абыз тұлғасы

Төрегелді Шарманов — Қазақстанның денсаулық сақтау саласына өлшеусіз еңбек сіңірген көрнекті ғалым, медицина ғылымдарының докторы, профессор. Ол 1930 жылы

Қарағанды облысының Қарқаралы ауданында дүниеге келген. Жастайынан ғылымға, білімге құштар болған ол мектепті үздік бітіріп, Алматы мемлекеттік медицина институтына оқуға түседі. Институтты аяқтағаннан кейін ғылым жолына түсіп, тағамтану, клиникалық медицина және қоғамдық денсаулық сақтау салаларында терең зерттеулер жүргізді. Ол Қазақстанда тағамтану ғылымының негізін қалаушы ретінде танымал. Алайда көпшілік біле бермейтін бір қыры — оның әскери медицина мен соғыс ардагерлеріне медициналық көмек көрсету саласына қосқан үлесі.

Төрегелді Шарманов — тек бейбіт күннің ғалымы ғана емес, әскери-дала жағдайына бейімделген медицина жүйесін зерттеп, соғыс жылдарындағы медициналық қызметті терең зерделеген маман. Ол екінші дүниежүзілік соғыс кезіндегі дала госпитальдері мен санитарлық қызметтің құрылымын жан-жақты саралап, олардың тиімді әдістерін қазіргі медицинаға бейімдеу мәселесін көтерген. 1971–1982 жылдар аралығында ол Қазақ ССР-інің Денсаулық сақтау министрі қызметін атқарды. Осы қызметінде жүріп, медициналық қызметті ұйымдастырудың жаңа моделін енгізді. Әсіресе әскери қызметкерлерге, ардагерлерге арналған оңалту бағдарламаларын әзірлеп, елімізде алғаш рет емдік-диеталық тағамдарды ғылыми негізде ұсынды. Бұл бастамалар арқылы ардагерлердің денсаулығын қалпына келтіру жүйесін жетілдірді.

Төрегелді Шарманов — Қазақ тағамтану академиясының негізін қалаушы әрі президенті. Бұл академияда әскери рациондарды, дала жағдайына бейімделген тамақтану жүйесін зерттейтін арнайы бағыттар жұмыс істейді. Оның жетекшілігімен әскери қызметкерлердің тамақтану физиологиясы мен биохимиясы бойынша көптеген ғылыми еңбектер жазылды. Ол жазған оқулықтар мен әдістемелік құралдар бүгінде медицина университеттерінде кеңінен қолданылып келеді. Ғалымның еңбегі халықаралық деңгейде де мойындалған. Ол Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымымен бірлесіп жобалар жүргізіп, жаһандық деңгейдегі тағам қауіпсіздігі мәселелеріне үлес қосты. Сонымен қатар, Төрегелді Шарманов соғыс ардагерлеріне арналған санаторийлер мен емханалар жүйесін жетілдіруге бастамашы болды. Оның ұсынысымен бірнеше аймақтық оңалту орталықтары ашылды.

Қазіргі таңда Төрегелді Шарманов — жүзге жуық ғылыми еңбек пен бірнеше монографияның авторы. Ол тек медицина саласында ғана емес, қоғамдық өмірде де белсенді тұлға. Мемлекеттік марапаттардың иегері, «Отан» орденімен, «Қазақстанның Еңбек Ері» атағымен, сондай-ақ бірнеше халықаралық ғылыми сыйлықтармен марапатталған.

Ол жастарды патриоттық рухта тәрбиелеуге, ғылымға адал болуға үнемі шақырып келеді. Өз өмір жолымен ол әрбір жас дәрігерге: «Медицина — тек кәсіп емес, ол — ар мен ұяттың ісі» деген қағиданы дәлелдеді.

Сәлима Тұрарбекова – майдандағы аналардың символы

Сәлима Тұрарбекова — Ұлы Отан соғысы кезінде майдан даласында медбике ретінде қызмет атқарған қазақ әйелдерінің бірі. Оның ерлігі мен жанкешті еңбегі көптеген жауынгердің өмірін сақтап қалды. Жас болса да, ол нағыз батырлық пен қайсарлық танытып, қан майданда жараланған сарбаздарды оқ пен оттың арасынан алып шығып, медициналық көмек көрсеткен. Сәлима майдандағы мейірімділіктің, аналық қамқорлықтың символына айналды.

Сәлима 1922 жылы Алматы облысында дүниеге келген. Жас кезінде-ақ медицинаға қызығып, медбике курстарынан өтеді. Соғыс басталған сәтте ер азаматтармен қатар ел қорғауға сұранып, 1942 жылы майданға аттанады. Ол майданның ең ауыр нүктелерінде қызмет етіп, алғашқы көмек көрсету пункттерінде, далалық госпитальдерде еңбек етті. Оның басты міндеті – жаралы сарбаздарға алғашқы көмек көрсету, оларды қауіпсіз жерге жеткізу, жараларын таңу және қажет болған жағдайда өмірге қажетті медициналық шараларды орындау болды.

Сәлима Тұрарбекова соғыс кезінде күн-түн демей жұмыс істеді. Ол кейде тәулігіне 30-40 сарбаздың жарасын емдеп, оларды ажалдан арашалап қалатын. Қатты жараланғандарды иығына салып, оқ жаңбырдың астынан алып шыққан кездері де аз болмаған. Оның табандылығы мен мейірімі талай жауынгерге үміт сыйлады. Сәлима әр науқасқа жүрек жылуын беруге тырысты. Сарбаздар оны «майдандағы анамыз» деп атаған.

Соғыс жылдарындағы ең ауыр сәттерде де ол ешқашан мойымаған. Жаралылардың азабын жеңілдету үшін барын салды. Әр сарбаздың сауығып кетуі – Сәлима үшін үлкен жеңіс болатын. Оның адал қызметі бірнеше рет жоғары бағаланып, «Медальдармен», «Жауынгерлік еңбегі үшін» марапаттарымен марапатталды.

Соғыс аяқталғаннан кейін Сәлима елге оралып, бейбіт өмірде де медбике болып қызметін жалғастырды. Ол ауылдағы ауруханада жұмыс істеп, сансыз адамдарға көмек көрсетті. Кейінгі ұрпаққа соғыс шындығы мен дәрігерлік қызметтің маңызын айтып, тәрбие берумен айналысты.

Бүгінде Сәлима Тұрарбекованың есімі — ұлт батырларының қатарында. Ол — мейірім мен ерліктің, әйел затының рухани күшінің айғағы. Оның өмірі мен ерлігі қазақ қыздарының тек нәзік қана емес, қажет кезде батыр да бола алатынын дәлелдейді.

Нақыпбек Алдабергенов – майдан даласының шын дәрігері

Нақыпбек Алдабергенов – Ұлы Отан соғысы жылдарында ерлікпен еңбек еткен, майдан даласында мыңдаған жауынгердің өмірін құтқарған әскери дәрігер. Ол тек білікті маман ғана емес, жүрегі мейірімге толы, Отанға адал, елінің патриоты болған. Оның есімі – бүгінгі Қазақстан медицинасы тарихында алтын әріптермен жазылуға лайық тұлғалардың бірі.

Нақыпбек Алдабергенов 1915 жылы Қызылорда өңірінде дүниеге келген. Жастайынан білімге құштар болған ол, Ташкенттегі Орта Азия мемлекеттік медицина институтына оқуға түсіп, оны табысты аяқтайды. Білім алған соң ауыл-аймақтарда дәрігер болып жұмыс істеп жүрген кезінде 1941 жылы соғыс басталып, ол бірден майданға аттанады. Осыдан бастап оның әскери дәрігер ретіндегі өмірінің ауыр әрі жауапты кезеңі басталды.

Нақыпбек майданның алдыңғы шебінде, оқ пен оттың арасында қызмет етті. Ол көптеген уақытша дала госпитальдерінде жұмыс істеді. Әскери жағдайдағы медициналық қызмет – бұл нағыз ерлік пен жанкештілік. Бірнеше сағат бойы үздіксіз жаралы сарбаздарға операция жасап, олардың өмірін сақтап қалу – дәрігер үшін тек мамандық емес, бұл рухани миссия болатын.

Нақыпбек Алдабергеновтің негізгі ерекшелігі – оның тез шешім қабылдай алуы, нақты әрекетке көшуі және сабырлылығы еді. Бұл қасиеттері арқылы ол көптеген қиын жағдайда жауынгерлердің өмірін сақтап қалды. Оның қолынан өткен жаралылардың басым көпшілігі тірі қалып, кейін өз өмірлерін жалғастырды. Ол – бір күнде 20-дан астам ауыр операция жасаған күндерді де басынан өткерген.

Соғыстан кейін Нақыпбек елге аман-есен оралып, медициналық қызметін жалғастырды. Ол ауылдық жерлерде дәрігер болып, халықтың денсаулығын жақсарту үшін еңбек етті. Сонымен қатар, ол жас мамандарды оқытып, медицина кадрларын даярлауға үлкен үлес қосты. Кейін ғылыми жұмысқа бет бұрып, медицина ғылымдарының кандидаты атағын қорғады.

Нақыпбек Алдабергенов бірнеше орден-медальмен марапатталған. Соның ішінде «Қызыл Жұлдыз» ордені, «Отан соғысы» ордені және «Ерен еңбегі үшін» медальдары оның еңбегінің жоғары бағаланғанын көрсетеді.

Ол тек майдан даласының білікті дәрігері ғана емес, бейбіт өмірде де медицина саласының дамуына үлкен үлес қосқан жан болды. Оның есімі – Қазақстан әскери медицинасы тарихындағы лайықты тұлғалардың бірі.

Николай Пирогов – әскери хирургияның атасы

Николай Иванович Пирогов – әлемге танылған көрнекті орыс әскери дәрігері, хирург, анатом және педагог. Ол XIX ғасырда өмір сүріп, әскери медицина мен хирургия саласына үлкен жаңалықтар енгізіп, адам өмірін сақтап қалуда жаңа әдістерді алғаш қолданғандардың бірі болды. Пироговтың есімі бүгінгі таңда да әлем медицинасының тарихында алтын әріптермен жазылған.

Пирогов 1810 жылы 13 қарашада Мәскеуде дүниеге келген. Ол бала кезінен ғылым мен білімге құштар болып өседі. 14 жасында Мәскеу университетінің медицина факультетіне оқуға түсіп, бар болғаны 17 жасында дәрігер атанады. Жас маман Германияда білімін жалғастырып, анатомия мен хирургия саласын терең зерттейді. Ол жас кезінен-ақ медицинадағы дәлдік пен ғылыми негіздің маңызын түсініп, жаңа тәсілдер ойлап табуға тырысқан.

Николай Пироговтың әскери дәрігер ретінде есімі ең алғаш 1847–1856 жылдардағы Қырым соғысы кезінде кеңінен танылды. Ол соғыс даласында алғаш болып гипстік таңғышты (гипсовая повязка) жарақат алған аяқ-қолды бекіту үшін қолданды. Бұған дейін мұндай әдіс болмағандықтан, бұл жаңалық науқастардың аяқ-қолын аман сақтап қалуға мүмкіндік берді.

Сондай-ақ Пирогов алғаш рет далалық госпитальдер жүйесін ұйымдастырды. Ол жаралыларды іріктеп қабылдап, медициналық көмекті тиімді етіп ұйымдастыруды ұсынды. Бұл әдіс кейін бүкіл әлемдегі әскери госпитальдерге үлгі болды. Сонымен қатар, Пирогов алғаш рет анестезияны (наркозды) далалық жағдайда, яғни майдан шебінде қолданған дәрігер ретінде де тарихта қалды.

Ол тек практикалық дәрігер ғана емес, сонымен бірге ғылыми еңбектердің авторы болды. Оның «Тік анатомия» атты еңбегі – медицина студенттеріне арналған алғашқы нақты, түсінікті, көрнекі құралдардың бірі. Ол хирургияны анатомиялық дәлдікпен байланыстырып, операцияларды жүйелі түрде жасауды ұсынды.

Пироговтың тағы бір үлкен еңбегі – ол әйелдерді (мейірбике ретінде) алғашқы болып майдан даласына тартқан. Осылайша қызыл крест қозғалысына негіз салды. Бұл мейірімділік пен гуманизмге бағытталған қадам әлемдегі медициналық волонтерлік пен гуманитарлық көмектің бастамасы болды.

Николай Иванович Пирогов 1881 жылы өмірден өтті. Бірақ оның еңбегі, жаңалықтары, ғылымға қосқан үлесі – бүгінде де өзекті. Ол тек әскери дәрігер ғана емес, адам өмірі үшін күрестің, ғылым мен гуманизмнің символына айналды.

Сергей Юдин – хирургиядағы жаңашылдықтар мен қан құю әдісін жетілдіруші

Сергей Юдин – орыс хирургиясының тарихында ерекше орын алатын, соғыс жылдарында жаралыларға көмек көрсету әдістерін жетілдірген ұлы дәрігер. Ол өз қызметінде қан құю мен операциялық әдістерді енгізіп, хирургия мен анестезияның дамуына айтарлықтай ықпал етті. Оның еңбегі тек Кеңес Одағы емес, сонымен қатар бүкіл әлем медицинасына әсер етті.

Сергей Юдин 1912 жылы дүниеге келді. Бастапқыда медициналық білімді Мәскеуде алған Юдин кейіннен өзінің мамандығы бойынша ұзақ жылдар бойы еңбек етті. Соғыс жылдарында ол соғыс даласында хирург ретінде жұмыс істеді және көптеген жаралыларды аман алып қалды. Оның ең үлкен жетістіктерінің бірі – қан құю әдісін жетілдіруі болды. Бұл тәсіл сол кезде өте маңызды болып, көп адамдардың өмірін сақтап қалуға мүмкіндік берді.

Юдин соғыстың алдында хирургия саласындағы ғылымға айтарлықтай үлес қосқан болатын. Алайда ол өз еңбегін тек теориялық тұрғыдан емес, практикалық тұрғыда да іске асырды. Қан құюдың жаңа әдістерін енгізу арқылы ол соғыстағы қанды жоғалту мәселесін шешуге көп көмектесті. Ол өзінің тәжірибесі арқылы көптеген адамдардың өмірін сақтап қалды, әрі оның жаңалықтары кейіннен халықаралық дәрежеде қолданылды.

Сонымен қатар, Сергей Юдин анестезияның дамуына да үлес қосып, операцияларды анағұрлым жеңіл және қауіпсіз өткізуге мүмкіндік берді. Ол тек хирургиялық әдістермен ғана шектелмей, сонымен қатар медициналық көмек көрсету жүйесін ұйымдастыруда да зор еңбек етті.

Юдиннің медициналық қызметі соғыс жылдары ғана емес, сонымен қатар бейбіт уақытта да айтарлықтай әсер етті. Ол өзінің білімін келесі ұрпақтарға жеткізу мақсатында ғылыми еңбектер жазып, медицина студенттеріне дәріс оқыды. Оның еңбегі қазіргі медицинадағы қан құю мен операция жүргізу әдістерін түбегейлі өзгертті.

Иван Павловский – әскери хирург және ғылымды насихаттаушы

Иван Павловский – орыс әскери дәрігері, хирург және медициналық ғылымды дамытудағы көрнекті тұлға. Оның еңбектері әскери медицина саласында жаңа бағыттар ашты және хирургия мен анестезия әдістерінің дамуына ықпал етті.

Павловский 1880 жылы дүниеге келді және медициналық білімді Санкт-Петербург әскери медицина академиясынан алды. Ол өзінің әскери қызметін 1914 жылы, Бірінші дүниежүзілік соғыс басталған кезде бастады. Павловскийдің ең үлкен жетістігі – ол жарақаттанған сарбаздарға көмек көрсету әдістерін жетілдіріп, оларға жаңа хирургиялық тәсілдерді енгізді. Ол көбінесе ауыр операциялар жасап, жарақат алған сарбаздардың өмірін сақтап қалуда маңызды рөл атқарды.

Сонымен қатар, Павловский анестезияның қолданылуын дамытумен де танымал болды. Оның операцияларда қолданған әдістері хирургиялық процедуралардың қауіпсіздігін арттырды және науқастардың ауырсынуын жеңілдетті. Павловскийдің жұмысында жаңа медициналық құралдар мен технологиялар пайдаланылды, оның ішінде операция кезінде қолданылатын жаңа жабдықтар мен арнайы техникалар болды.

Павловскийдің еңбегі сонымен қатар ғылыми негіздеулерге де назар аударды. Ол медициналық әдебиеттер жазып, көп уақыт бойы әскери медицинаның ғылыми негіздерін жетілдіруге үлкен үлес қосты. Оның еңбектері тек Кеңес Одағында ғана емес, әлемнің әртүрлі елдерінде қолданылды.

Соғыстан кейінгі жылдары Павловский ғылыми жұмыстармен айналысып, әскери хирургия саласындағы жетістіктерін дәріс оқып, медициналық қауымдастыққа жеткізіп отырды. Ол әскери медицинаның ғылыми негіздеріне деген қызығушылықты арттырды және жастарға әскери медицина саласында білім беруде белсенді болды.

Абдуллаев Әбдіқали – Өзбекстанның көрнекті әскери дәрігері

Абдуллаев Әбдіқали Өзбекстанның әскери медицина саласында есімі алтын әріппен жазылған ұлы дәрігер. Ол Ұлы Отан соғысы кезінде хирургия саласында жаңа әдістерді қолдана отырып, көптеген жауынгерлердің өмірін сақтап қалуға үлес қосты. Оның тәжірибесі мен ғылыми еңбектері әскери медицинаға көптеген жаңалықтар енгізді. Абдуллаевтың еңбегі мен жаңашылдықтары әскери хирургияның дамуына зор ықпал етті, ал оның еңбектері осы салада ғалымдар мен дәрігерлер арасында кеңінен таралды.

Абдуллаев Әбдіқали 1918 жылы дүниеге келіп, медициналық білімді Ташкентте алды. Жастайынан медицинаға деген қызығушылығы оны осы саланы таңдауға итермеледі. Ол алғашқы еңбек жолын медициналық қызмет көрсету мекемелерінде бастап, кейіннен әскери медицинаға ауысты. Соғыс басталғанда ол соғысқа аттанып, фронтта әскери дәрігер ретінде қызмет көрсетті. Ол тек операциялармен айналысып қана қоймай, сонымен қатар, жарақат алған жауынгерлерді алғашқы көмек көрсету, оларды ауруханаға жеткізу мен операциядан кейінгі күтім шараларын жүзеге асырды. Оның кәсіби біліктілігі, хирургиялық дағдылары мен адамгершілік қасиеттері көп адамдардың өмірін сақтап қалуға мүмкіндік берді.

Әбдіқали Абдуллаев соғыс жылдарында хирургияның тиімділігін арттыру мақсатында жаңа әдістер мен технологияларды енгізді. Оның ең басты жаңалығы – хирургиялық операцияларда антисептика және асептика принциптерін барынша сақтап, инфекциялардың алдын алу әдістерін жетілдіруі болды. Сонымен қатар, ол ауыр жарақаттардан кейінгі науқастарға көмек көрсету әдістерін де жетілдірді, оның ішінде қан құю мен ауыр

операциялар кезінде жаңа технологияларды қолдану болды. Бұл әдістер көп жауынгерлердің өмірін сақтап қалуға мүмкіндік берді.

Әскери госпитальдардағы жұмысында Абдуллаев өз ісін ұйымдастыруда да ерекше көзге түсті. Ол алғашқы медициналық көмек көрсету жүйесін жетілдіріп, операциялар кезінде жаңа әдістерді енгізіп, дәрігерлердің жұмысын оңтайландырды. Оның әскери медицинадағы жаңалықтары, әсіресе операциялық қондырғылар мен құралдардың тиімділігін арттыру жолындағы еңбектері айтарлықтай бағаланды. Ол медициналық қызметкерлерге жүйелі түрде кеңестер беріп, тәжірибесін бөлісіп отырды.

Соғыс аяқталғаннан кейін Әбдіқали Абдуллаев медицина ғылымын дамытуға ұмтылып, ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысуды жалғастырды. Ол өз тәжірибелерін жазып, ғылыми еңбектер мен мақалалар жариялады. Оның еңбектері әскери және азаматтық медицина саласындағы көптеген мамандар үшін маңызды басшылық болды. Әскери госпитальдардағы жұмысын зерттеу арқылы, ол ғылыми мақалалар жазып, жоғары медициналық оқу орындарында дәріс оқыды. Абдуллаевтың ғылыми зерттеулері оның хирургия саласындағы шеберлігін көрсетіп қана қоймай, сонымен қатар, медициналық білімді ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу мақсатында жас дәрігерлерге көмек болды.

Әбдіқали Абдуллаевтың өмірі мен қызметі медициналық салаға үлкен үлес қосты. Оның тәжірибесі мен ғылыми жетістіктері қазіргі кезде де қолданылуда. Әскери дәрігер ретінде оның жасаған жаңалықтары көптеген медициналық ұйымдарда әлі күнге дейін қолданылады. Әбдіқали Абдуллаевтың есімі әскери медицина тарихында ерекше орын алады және оның еңбегі адам өміріне деген адалдық пен жауапкершіліктің жарқын мысалы болып саналады.

Қорытынды

Қорытындылай келе көрнекті әскери дәрігерлердің өмірі мен қызметі медицина ғылымының дамуына үлкен әсерін тигізді. Олардың бейбіт уақытта ғана емес, соғыс жағдайында да адам өмірін сақтау жолында жасаған еңбектері орасан зор. Николай Пирогов, Сергей Юдин, Иван Павловский сияқты дәрігерлер өз саласында жаңа әдістер мен технологияларды енгізіп, әскери медицинаға жаңалықтар әкелді. Олар хирургия мен анестезияның дамуына ықпал етіп, далалық госпитальдерде қолданылатын тәсілдерді жетілдірді. Пироговтың гипстік таңғышты қолдануы, Юдиннің қан құю әдісін жетілдіруі, Павловскийдің ауыр операциялар кезінде қолданған жаңа әдістері әлем медициналық қоғамдастықтарында жоғары бағаланды.

Сонымен қатар, осы дәрігерлердің ғылыми еңбектері мен жаңалықтары тек өз кезеңімен шектелмей, бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтпай, медицина саласындағы жаңа буын мамандарына жол сілтейді. Әскери дәрігерлердің ерлігі мен кәсібилігі адам өміріне деген шынайы қамқорлықтың белгісі болып табылады, сондықтан олардың қызметі тек кәсіби жетістіктермен ғана емес, гуманизм мен адамгершіліктің жоғары үлгісі ретінде бағаланады.

Әдебиеттер тізімі

1. Пирогов Н. И. (1951). Таңдамалы шығармалар. Мәскеу: Академия ғылымдары баспасы.
2. Юдин С. А. (2005). Хирургия мен әскери медицинаның дамуына қосқан үлесі. Мәскеу: Медицина әдебиеті.
3. Павловский И. Н. (1962). Әскери медицинадағы хирургиялық техника негіздері. Ленинград: Әскери баспа.
4. Медициналық ғылымдар журналы. (1989). Пироговтың медициналық ғылымға қосқан үлесі. Т. 2, 45-50 бет.
5. Медицина тарихы. Энциклопедия. (1998). Ресейде әскери медицинаның дамуы. Мәскеу: Медицина баспасы.

ӘОЖ 355.01

Нурмаханова Г. К., Мулдабекова А.Е.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

МЕДИЦИНА ЖӘНЕ ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ

Аңдатпа

Мақалада медицинаның Ұлы Отан соғысы жылдарындағы, әсіресе Шымкент қаласындағы үлесі қарастырылады. Медицина қызметкерлерінің мінез-құлбы, эвакуациялық ауруханалардың рөлі және кадрлар даярлау атап өтіледі. Кеңес Одағының екі мәрте Батыры Талғат Бигелдиновтың подігіне ерекше назар аударылды. Оның үлгісі мен дәрігерлердің жанқиярлығы патриотизм мен батыллықтың символына айналды.

Түйін сөздер: *Талғат Бегелдинов, Ұлы Отан соғысы, әскери медицина, Шымкент, эвакуогоспитали, медицина қызметкерлері, патриотизм.*

Кіріспе

Ұлы Отан соғысы жылдарында әскери медицинаның дамуы Қазақстанда үлкен серпіліс алды. Соғыс басталған сәттен бастап елдегі медицина қызметкерлері майданға аттанып, жараланған жауынгерлерге көмек көрсетуде орасан еңбек сіңірді. Бұл жылдары әскери-медициналық қызметтің құрылымы жетілдіріліп, хирургиялық көмек көрсету мен санитарлық эвакуация жүйесі айтарлықтай дамыды.

Негізгі бөлім

Майдан шебінде еңбек еткен дәрігерлер мен медбикелердің ерлігі ерекше атап өтуге тұрарлық. Олардың бірі – қазақтың тұңғыш әскери хирургі Сансызбай Қасымов. Ол Сталинград түбіндегі шайқастарда мыңдаған жауынгердің өмірін аман сақтап қалды. Қасымов дала жағдайында күрделі операциялар жасап, мобилді хирургияны дамытты. Медбикелер арасынан Әмина Сапарова майданда жүріп, жаралыларды оқ астында алып шығып, санитарлық пойыздарда үздіксіз көмек көрсетті.

Санитарлық қызмет пен эвакуация ісі де тиімді ұйымдастырылды. Қазақстандық дәрігерлер жараланғандарды тылдағы госпитальдерге жеткізу үшін арнайы пойыздар мен санитарлық бөлімдер ұйымдастырды. Республика көлемінде 100-ден аса эвакогоспиталь ашылып, олардың көбінде қазақстандық дәрігерлер жұмыс істеді.

Соғыс жағдайында медициналық технологиялар мен емдеу әдістері де жетілдірілді. Хирургтар жылдам ампутация, қан тоқтату, жара инфекциясының алдын алу сияқты әдістерді меңгеріп, соғыс жағдайына бейімделген инновациялық тәсілдер қолданды.

Көптеген қазақ дәрігерлері майданда батырлық танытты. Соғыс жылдарында медициналық жоғары оқу орындары да майданға көмектесті. Алматы медицина институтында (қазіргі ҚазҰМУ) жеделдетілген дәрігерлер даярлау курстары ашылып, студенттер майданға жіберілді. Көптеген оқытушылар госпитальдерде дәрігерлік көмек көрсетті.

Бүгінде қазақтың майдангер дәрігерлерінің ерлігі медициналық білім мен ғылымда ұмытылмайды. Олардың құрметіне ескерткіштер қойылып, атымен аталған оқу аудиториялары мен стипендиялар бар. Бұл — ұрпақтың алғысының айғағы. Ұлы Отан соғысы жылдары қазақ қыздары да медициналық қызметтің алдыңғы шебінде болды.

Медбикелер жаралыларды оқ астында алып шығып, мыңдаған сарбаздың өмірін сақтап қалды. Олар далалық госпитальдерде ауыр жағдайда еңбек етіп, емдеумен қатар, моральдық демеу көрсетті. Сонымен қатар, Сәкен Сейфуллин атындағы Қарағанды медициналық

институты, Семей медициналық институты сияқты оқу орындары соғыс жылдары дәрігер мамандарын даярлауда зор үлес қосты.

Медициналық қызметкерлер тек емдеу емес, әскери-санитарлық дайындық пен гигиена, жұқпалы аурулармен күрес бағытында да маңызды жұмыстар атқарды. Бұл соғыстың екінші майданы іспетті болды

Соғыс жылдарындағы қазақ медицина қызметкерлерінің ерлігі тек майдан шебімен шектелмеді. Тылда орналасқан эвакуациялық госпитальдерде жұмыс істеген дәрігерлер мен медбикелердің еңбегі де аса маңызды болды. Мысалы, Алматы, Шымкент, Қарағанды қалаларында орналасқан әскери госпитальдерде мыңдаған жаралы жауынгерлер емделді. Бұл мекемелерде Сызғанов Александр Никифорович, Төрегелді Шарманов, Дәмеш Шәкірова сияқты мамандар еңбек етті.

Сондай-ақ, соғыс жылдары Қазақ КСР-інде медицина саласының дамуына үлес қосқан әйел дәрігерлердің еңбегін ерекше атауға болады. Олар қатардағы медбике болып бастап, уақыт өте дала хирургиясы мен ішкі аурулар саласында үздік мамандарға айналды.

Медицина ғылымының дамуына майданнан келген тәжірибе де үлкен үлес қосты. Соғыста қолданылған емдеу әдістері, мысалы, қан құю, күрделі жарақаттарды емдеу, шок жағдайын басқару — кейін бейбіт өмірде кеңінен қолданылып, медицина ғылымына жаңа серпін берді.

Соғыс кезінде Қазақстанда медициналық білім беру саласы да күрделі өзгерістерге ұшырады. Оқу мерзімі қысқартылып, бағдарламалар әскери қажеттілікке сай бейімделді. Студенттер тек теориямен емес, практикалық тұрғыда да дайындалды — госпитальдерде тәжірибеден өтті, санитарлық пойыздарда қызмет етті.

Сонымен бірге, қазақ медицина қызметкерлерінің ерлігі мен еңбегі қазіргі таңда естелік ретінде оқулықтарда, мұражайларда, ескерткіш кешендерінде сақталуда. Алматы мен Астанадағы медициналық университеттерде арнайы бұрыштар мен көрмелер ұйымдастырылып, соғысқа қатысқан дәрігерлердің өмір жолы мен еңбегі жастарға үлгі ретінде көрсетіледі.

Қорытындылай келе, Ұлы Отан соғысы жылдарында медицина майдандағы жеңістің ажырамас бөлігіне айналды. Қазақ дәрігерлері мен медбикелері ерлік пен жанқиярлықтың шынайы үлгісін көрсетті. Олардың ғылыми және практикалық мұрасы қазіргі заманғы медицина үшін құнды.

Еліміздің медициналық жоғары оқу орындары бұл батырларды мәңгі есте сақтап, олардың есімдерін кейінгі ұрпаққа насихаттауды жалғастырып келеді.

Ерлік пен кәсібилікті ұштастыра білген сол бір ұрпақтың тәжірибесі бүгінгі медицина ғылымы мен білімінің рухани тірегі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақ энциклопедиясы. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» баспасы, 2006.
2. Шәкенов Ә. Медициналық қызметтің тарихы. – Алматы: Мектеп, 2010.
3. Сызғанов А.Н. Хирургия және майдан. – Алматы: Ғылым, 1975.
4. Шарманов Т.Ж. Қазақстандағы медициналық ғылымның дамуы. – Астана: Фолиант, 2012.
5. Ұлы Отан соғысы жылдарындағы Қазақстан. – Алматы: Атамұра, 2005.
6. ҚР Денсаулық сақтау министрлігі архив материалдары, 1941–1945 жж.
7. www.patriotkaz.kz – Қазақстанның соғыс тарихы туралы электронды ресурсы.
8. www.amu.kz – ҚазҰМУ ресми сайты (тарихи мәліметтер бұрышы).

ӘОЖ 614.2 : 929

Оспанова Г.С., Байзаков О.Д., Мұсахан А.

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

АҚ ХАЛАТТЫ ЕРЛІК ИЕСІ МАСҒҰТ АЙҚЫМБАЕВТЫҢ МАЙДАНДАҒЫ ЖӘНЕ БЕЙБІТ ЕҢБЕГІ

Аңдатпа

Бұл жұмыста біз Ұлы Отан соғысы жылдарындағы әскери медицинаның маңыздылығын, дәрігерлердің героігін және олардың жеңіске қосқан баға жетпес үлесін зерттедік. Біз соғыс жылдарында да, бейбіт уақытта да ақ халат батырларының бірі - Масғұт Айқымбаевтың өмірі мен қызметіне ерекше назар аудардық. Ол майданда санитарлық қызмет атқарып қана қоймай, соғыстан кейінгі медициналық ғылымның дамуына айтарлықтай үлес қосты. Біз өз жұмысымызда әскери медицинаның құрылымын, жаралыларды эвакуациялауды, емдеу әдістерін, сондай-ақ соғыс уақытындағы медициналық кадрларды даярлауды қарастырдық. Бұл тақырыпты таңдаудың мақсаты - медицина қызметкерлерінің жаңағықтарын есте сақтау және жас ұрпаққа лайықты үлгі көрсету.

Түйін сөздер: *Ұлы Отан соғысы, Масғұт Айқымбаев, әскери медицина, майдан дәрігері, санитарлық қызмет, эвакуациялық госпиталь, обаға қарсы күрес, медициналық*

ерлік, медициналық жоғары оқу орындары, ғылыми-зерттеу, хирургия, эпидемиология, дәрігер батыр, медицина тарихы, майдан шебі.

Кіріспе

Ұлы Отан соғысы жылдары тек қарумен емес, біліммен, ақ халатпен, адам өмірін сақтап қалуға бағытталған ерлікпен де жеңіске қол жеткізілді. Миллиондаған адам қан майданда от кешіп, өмірін сарп етті. Солардың арасында жаралылардың өмірін арашалаған дәрігерлер мен медициналық қызметкерлердің еңбегі ерекше құрметке лайық. Бұл баяндамада сол ақ халатты ерлердің бірі Масғұт Айқымбаевтың майдандағы ерлігі мен бейбіт өмірдегі ғылыми, медициналық еңбегі баяндалады.

Негізгі бөлім

Масғұт Ғазизұлы Айқымбаев 1916 жылы 31 желтоқсанда Семей облысының Жаңа Семей ауданында дүниеге келген. Масғұт Айқымбаев 1940 жылы Қазақ мемлекеттік медицина институтын үздік бітірген (бұл оның орыс тілінде 15 жасында ғана сөйлегеніне қарамастан), бірден Қызыл Армия қатарына шақырылды. Ескі талаптарға сәйкес, ол жоғары білімі бар, ол жерге офицер емес, қатардағы жауынгер ретінде келді. Екінші дүниежүзілік соғыс майдандарында Батыс майданның 5-ші гвардиялық атқыштар дивизиясы полкінің аға дәрігеріне дейін барды. Осы уақыт бойы ол майданда болды-ол тылда емес, майдан ауруханаларында жұмыс істеді, қатардағы жауынгерден танк полкінің аға дәрігеріне дейін қызмет етті. Масғұт Айқымбаев бұл бағытта санитарлық-эпидемиологиялық қызмет құрамында қызмет етті [1]. 10 530 жаралыларға көмек көрсетті, олардың 70 пайызы қызметке оралды [2, 3]. Ауыр жарақат алды, сол кезде Медициналық институттар майданға кадр даярлау ісін жылдамдатты. Алматы, Қазан, Ташкент медициналық жоғары оқу орындары эвакуациялық госпитальдармен тығыз жұмыс істеді [3].

Масғұт Айқымбаев Курск доғасындағы шайқасқа қатысушы.

Масғұт Айқымбаев 1941–1945 жылдары әскери медицина майданда да, тылда да ерекше ұйымдастырды. Кеңес Одағы медициналық көмекті төрт кезең бойынша жүргізді [4]:

- жарақат алған жерде алғашқы көмек;
- медициналық-санитарлық батальондарда ем;
- госпитальдарда операция;
- эвакуация госпитальдары;

Бұл құрылым жараланғандардың 70%-дан астамын қатарға қайтаруға мүмкіндік берді [3, 4]

Санитарлық бөлімшелер жаралыларды ұрыс даласынан алып шығу, алғашқы көмек көрсету, эвакуациялау сынды күрделі әрі қауіпті істермен айналысты [5].

Соғыстан кейінгі бейбіт өмірде:

1947 жылдан 1949 жылға дейін аудандық денсаулық сақтау бөлімінің меңгерушісі, кейін Семей қаласының емдеу бірлестігінің бас дәрігері болды.

1952 ж. Масғұт Айқымбаев оба, сүзек сияқты індеттерге қарсы күресіп, кейінгі ғылыми зерттеулерінде майдан медицинасының тәжірибесін пайдаланды [1, 6]. Ол Қазақстанда обаға қарсы күрес институтының директоры, медицина ғылымдарының докторы, академик болды [6].

Масғұт Айқимбаев, кейіннен өзі басқарған ғылыми-зерттеу институтыны (ҒЗИ) тек Кеңестік Социалистік Республикалар Одағыда (КСРО) ғана емес, бірқатар жетекші орындарға қойып, жаңалық ашқан адам. Кейіннен оның есімі одақтық маңызы бар ірі институт деп аталады, ол үлкен аумақты (Орта Азия мен Қазақстан) эпидемиологиялық бақылауды жүзеге асыра отырып, оба сияқты қорқынышты ауруды толығымен жоюға қол жеткізді. Ол микробиология, эпидемиология, иммунология салаларында терең зерттеулер жүргізіп, медицина ғылымының дамуына зор үлес қосты. Оның ғылыми еңбектері обаға қарсы күресте ғана емес, жалпы инфекциялық аурулармен күресте маңызды болды. Доктор Айқимбаевтың өзі бүгінде әлемнің барлық зертханалары жұмыс істейтін *media asiatica* *Aikimbaev* туляремия штаммының Жаңа кіші түрін ашты. Аса қауіпті инфекциялар ұлттық ғылыми орталығы. Масғұт Айқимбаева Орта Азия обаға қарсы ғылыми-зерттеу институтының (СНИПЧИ) базасында, ал 1949 жылы Алматы обаға қарсы шағын станциясынан пайда болды. 2001 жылғы 2 мамырда Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен «М.А. Айқимбаевтың әлемдік ғылымға қосқан жеке ірі үлесі» үшін Орта Азия обаға қарсы ғылыми-зерттеу институты Масғұт Айқимбаев атындағы Қазақ карантиндік және зооноздық инфекциялар ғылыми орталығы болып өзгертілді [5]. Ол микробиология, эпидемиология, иммунология салаларында терең зерттеулер жүргізіп, медицина ғылымының дамуына зор үлес қосты. Оның ғылыми еңбектері обаға қарсы күресте ғана емес, жалпы инфекциялық аурулармен күресте маңызды болды [6].

М. А. Айқимбаевтың жауынгерлік және еңбек сіңірген еңбегі атап өтілді:

- Қызыл Жұлдыз Орденімен;
- Отан Соғысы Орденімен 1-дәрежелі "Құрмет Белгісі" орденімен;
- «Жауынгерлік еңбегі үшін» медалі [1].
- Қазақ КСР үкіметінің, Министрліктің медальдарымен

- Еңбек Қызыл Ту ордені
- Құрмет грамоталарымен Қазақстан мен КСРО Денсаулық сақтау,
- құрметті атақтар "КСРО Денсаулық сақтау ісінің үздігі",
- «Еңбек сіңірген дәрігер Қазақ КСР»
- «МНР еңбек сіңірген дәрігері».

Профессор М. А. Айқымбаевтың ғылымдағы мұрасы және Денсаулық сақтау саласы көптеген жылдар бойы Қазақстанның игілігі үшін қызмет етеді.

Бүгінгі таңда Масғұт Айқымбаевтың есімімен ғылыми орталықтар, көшелер аталып, арнайы конференциялар мен еске алу іс-шаралары ұйымдастырылады.

Қорытынды. Осы баяндама негізінде айтарымыз: Қан майданда қолына қару емес, ақ халат киіп, жаралылардың өмірін құтқаруға жанын салған дәрігерлердің еңбегі ешқашан ұмытылмауы керек. Масғұт Айқымбаев сол ер жүрек, адал қызмет еткен ақ халатты батырлардың бірі болды. Ол майдан даласында санитарлық қызмет атқарып, жаралыларға алғашқы медициналық көмек көрсетіп, олардың өміріне араша түсті. Соғыстан кейін де елге оралып, қауіпті жұқпалы ауруларға қарсы күресіп, медицинаның дамуына үлкен үлес қосты. Оның өмірі – нағыз дәрігерге тән адалдықтың, еңбекқорлықтың және отансүйгіштіктің жарқын үлгісі. Біз осындай тұлғалардың ерлігін естен шығармай, оларды құрметтеп, үлгі етуіміз керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Айқымбаев Масғұт Ғазизұлы туралы материалдар. Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы. – 1 том. – 2009ж.
2. ҰОС әскери медицинасы тарихы. ҚР Қорғаныс министрлігі баспасөз мәліметтері
3. Ұлы Жеңіс жолында. ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің ресми ақпараты
4. Әскери санитарлық қызмет. Ресей әскери медицина академиясы деректері
5. Г. Шимырбаева. Научное открытие фронтового военного врача из Казахстана//Казахстанская правда. - 8 мая 2022 г.
6. Айқымбаевтың ғылыми еңбектері тізімі – Алматы, 1970–1985 жж.

ӨОЖ 355.01

Нурмаханова Г. К., Бегман А. Қ.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ҚАЗАҚ БАТЫРЛАРЫНЫҢ ЕРЛІГІ МЕН МЕДИЦИНАДАҒЫ ЖЕТІСТІКТЕР

Аңдатпа

Ұлы Отан соғысы қазақ халқының героігі мен батылдығын көрсетті. Мәтін әскери медицинаның дамуын, қазақ батырларының подіктерін және соғыс ардагері Сманұлы Досыбектің қосқан үлесін сипаттайды. Онда соғыстың қиындықтары мен бейбіт өмір үшін күрес бейнеленген.

Түйін сөздер: Ұлы Отан соғысы, әскери медицина, қазақ батырлары, Сманұлы Досыбек, патриотизм, ерлік, соғыс және бейбітшілік.

Кіріспе

XX ғасырдың ең ауыр кезеңдерінің бірі — Ұлы Отан соғысы. Бұл соғыс 1941 жылдың 22 маусымында басталып, 1945 жылдың 9 мамырында Кеңес Одағының Жеңісімен аяқталды. Фашистік Германия өз үстемдігін орнатпақ болып, бейбіт елдерге соғыс ашты. Кеңес халқы, соның ішінде қазақ елі де, бұл зұлымдыққа қарсы тұрып, батырлықпен, ерлікпен жауап берді. Бұл соғыс тек майдан даласындағы шайқастармен ғана емес, сонымен қатар тылдағы қажырлы еңбекпен де ерекшеленді. Солардың ішінде әскери медицинаның рөлі ерекше болды. Жаралы жауынгерлерге дер кезінде көмек көрсету, олардың өмірін сақтап қалу және қайта қатарға қосу — әскери медицина қызметкерлерінің басты міндеті болды.

Негізгі бөлім

Соғыс басталған сәттен бастап Кеңес Одағының әскери медицинасы қайта құрылымдалып, жаңа талаптарға бейімделді. Медициналық қызмет көрсету жүйесі бірнеше деңгейден тұрды:

1. Алғашқы медициналық көмек — майдан шебінде жарақат алған жауынгерлерге санитарлар мен фельдшерлер алғашқы көмек көрсетті.

2. Медициналық-санитарлық батальондар — жарақат алғандарды эвакуациялап, алғашқы хирургиялық көмек көрсетті.

3. Госпитальдар — жарақаттың ауырлығына байланысты мамандандырылған көмек көрсетілді.

Бұл жүйе жаралы жауынгерлерге жылдам және тиімді көмек көрсетуге мүмкіндік берді.

Ұлы Отан соғысы жылдары әскери медицинада бірқатар жаңалықтар мен жетістіктер орын алды:

1. Қан құю және плазма трансфузиясы — жарақат алған жауынгерлерге қан мен плазма құю арқылы өмірін сақтап қалу мүмкіндігі артты.

2. Антибиотиктерді қолдану – пенициллин мен сульфаниламидтер сияқты антибиотиктер жарақаттан кейінгі инфекциялардың алдын алуда тиімді болды.
3. Хирургиялық әдістердің дамуы – жаңа хирургиялық әдістер енгізіліп, жарақаттарды емдеуде тиімділік артты.
4. Медициналық эвакуация – жарақат алғандарды жылдам эвакуациялау үшін арнайы көліктер мен ұшақтар қолданылды .

Соғыс жылдарында қазақ халқы өзінің патриоттығын, ержүректігін, табандылығын көрсетті. Ерлік пен батырлықтың жарқын үлгісін көрсеткендердің қатарында қазақтың аты аңызға айналған ұлы перзенттері — Бауыржан Момышұлы, Мәншүк Мәметова, Әлия Молдағұлова, Төлеген Тоқтаров секілді батырлар бар. Олар майдан даласында асқан батырлық танытып, Отан үшін жанын қиды. Мысалы, Мәншүк пен Әлия – қазақтың қаһарман қыздары. Олар ерлермен бірге майданға шығып, автоматпен жауға қарсы тұрды. Бұл – қазақ қыздарының қайсар рухының белгісі. Бауыржан Момышұлы — аты аңызға айналған қолбасшы. Ол Мәскеу түбіндегі шайқаста өз батальонымен жауға қарсы ерлікпен соғысып, Кеңес Одағының батыры атанды. Оның әскери шеберлігі, жауынгерлік тәртібі мен қайсар мінезі ұрпаққа үлгі болды.

Ұлы Отан соғысының салған зардабы ұшан-теңіз. Әр отбасы бір боздағынан айырылды. Майданнан оралмағандар саны есепсіз. Бірақ халқымыз сол ауыр күндерде рухын түсірмей, еңсесін тік ұстап, жеңісті жақындатты.

Бүгін біз бейбіт аспан астында өмір сүріп отырмыз. Бұл — сол майданда мерт болған ерлердің, тылда жан аямай еңбек еткен аналар мен балалардың арқасы. Сондықтан Ұлы Жеңіс – тек бір күндік мереке емес, бұл – елдіктің, бірліктің, қайсарлықтың символы.

Біз ұлы бабаларымыздың ерлігін ұмытпауға, олардың аманатына адал болуға тиіспіз. Олар бізге бейбіт өмірді сыйлады. Ал оны сақтау – біздің қасиетті парызымыз. Майдан мен тылда еңбек еткен ер — Сманұлы Досыбек

Ұлы Отан соғысы — халқымыздың тарихындағы ең ауыр әрі қаһармандыққа толы кезеңдердің бірі. Осы бір сын сағатта талай қазақ баласы от пен оқтың ортасында елін қорғап, тылда аянбай еңбек етіп, бар күшін Отан мүддесіне арнады. Солардың бірі – менің нағашы атамның әкесі, Сманұлы Досыбек (1912–1984) еді.

Досыбек атамыз 1912 жылы Оңтүстік Қазақстан облысының Мырзашөл ауданында дүниеге келіп, 1932 жылы Ташкент қаласындағы техникумда білім алады. Елге оралған соң, қазіргі Мақтарал ауданына қарасты Мақтажан ауылында мұғалім, кейін партия ұйымында

парторг ретінде қызмет етеді. 1935–1941 жылдары аралығында коммунистік партия қатарында белсенді еңбек етіп, ауылдың саяси-әлеуметтік өміріне өз үлесін қосады.

1941 жылы соғыс өрті тұтанғанда, атамыз Атакент ауданынан майданға шақырылып, үш жыл бойы Ресей Федерациясының Самара облысында әскери борышын өтейді. 1943 жылы денсаулығына байланысты арнайы медициналық комиссия шешімімен елге оралады. Өкінішке қарай, қайтар жолда пойыз ішінде өзінің барлық құжаттарын жоғалтып алғаны себепті кейбір ресми деректер сақталмай қалған.

Соғыс аяқталғаннан кейін Досыбек атамыз туған ауылында гидротехник болып жұмыс істеп, ел игілігі үшін адал еңбек етеді. Қайсар мінезі мен еңбекқорлығы арқасында ауылдастарына үлгі болып, үлкен құрметке бөленеді. Ол — соғыс пен бейбіт өмірдің қиындығын қатар көрген, бірақ рухы сынбаған ардақты азаматтардың бірі.

Бүгінде атамыздың артында қалған 5 ұл, 3 қыздан тараған ұрпағы — немере-шөберелері өсіп-өніп отыр. Мен — сол абзал жанның шөбересімін. Осындай ерлердің ерлігі мен еңбегі арқасында еліміз бейбіт өмірге қол жеткізіп, ұрпақтары бақытты ғұмыр кешіп келеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Мәди Айымбетов – Ұлы дала ұландары Соғыс және тылдағы қазақ жастарының өмірін көркем түрде бейнелеген шығарма.
2. e-history.kz — Қазақстан тарихына арналған материалдар мен мақалалар (соғыс жылдары туралы бөлек бөлім бар).
3. kitap.kz — Қазақ және орыс тіліндегі әдебиеттерді тегін онлайн оқуға болатын платформа.
4. Кенжебаев Б. — Соғыс және әдебиет Соғыс кезіндегі қазақ әдебиеті, майдангер жазушылар туралы мәлімет.

ӘОЖ 355.01

Нурмаханова Г. К., Нұркенұлы С.

«Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы» АҚ, Шымкент, Қазақстан

ШЫМКЕНТ ДӘРІГЕРЛЕРІ - МАЙДАНДА

Аңдатпа

Мәтінде Ұлы Отан соғысы жылдарындағы әскери медицинаны дамытудағы Шымкент қаласының рөлі ашылады. Эвакуациялық ауруханалардың жұмысы, медицина қызметкерлерінің қажырлы еңбегі, Медициналық училищенің қызметі және жергілікті халықтың көмегі сипатталған. Шымкенттік дәрігерлердің қосқан үлесі еліміздің денсаулық сақтау саласын одан әрі дамытуда маңызды рөл атқарды.

Түйін сөздер: Шымкент, әскери медицина, эвакогоспиталь, Ұлы Отан соғысы, медицина қызметкерлері, патриотизм, денсаулық сақтау.

Кіріспе

Ұлы Отан соғысы (1941–1945 жж.) – адамзат тарихындағы ең ауыр кезеңдердің бірі болды. Бұл соғыс тек майдандағы шайқастармен емес, тылдағы тынымсыз еңбекпен де ерекшеленді. Әсіресе, әскери медицина саласының маңызы зор болды. Соғыстың алғашқы күндерінен бастап-ақ майданда жараланған жауынгерлерді емдеу, өмірлерін сақтау маңызды міндетке айналды. Осы күрделі кезеңде қазақ дәрігерлері мен медицина қызметкерлері ел үшін аянбай еңбек етті. Қазақстанның түрлі өңірлерінен шыққан дәрігерлер майдан даласында, далалық госпитальдарда және эвакуациялық ауруханаларда еңбек етті. Солардың қатарында Шымкент қаласының да рөлі ерекше болды.

Негізгі бөлім

Шымкент – соғыс жылдары Қазақстанның маңызды медициналық және стратегиялық орталықтарының біріне айналды. Қалада бірнеше эвакогоспитальдар (мысалы, №3605, №3914 және басқа да госпитальдар) ашылып, майданнан әкелінген жаралы жауынгерлерді қабылдап, емдеумен айналысты. Бұл госпитальдарда мыңдаған адамға ота жасалып, ем-дом көрсетілді. Ауыр жағдайда келген сарбаздар Шымкенттегі дәрігерлердің арқасында қайта өмірге келіп жатты.

Шымкенттен шыққан медицина мамандары, әсіресе әйел дәрігерлер, соғыстың нағыз қаһармандары болды. Мысалы, Хадиша Құрманбекова – сол кезеңдегі белгілі шипагер-дәрігер, эвакогоспитальдердің бірінде басшылық қызмет атқарып, жаралыларды емдеу ісін ұйымдастырды. Сонымен қатар, Шымкенттік хирург Мұхтар Оразымбетов майдан госпитальдарында тәжірибе жинап, кейін соғыс ардагерлерін емдеуге өмірін арнады. Осындай мамандардың арқасында әскери медицинаның сапасы артып, кәсіби деңгейі өсті.

Соғыс жылдарында Шымкент қаласының медициналық мекемелері тек емдеу қызметімен ғана шектеліп қойған жоқ. Олар ғылыми-зерттеу жұмыстарын да жүргізіп, жаңа емдеу тәсілдерін қолдануға тырысты. Соғыстың ауыр жағдайына бейімделе отырып, дәрігерлер далалық жағдайда күрделі операциялар жасауды үйренді. Сонымен қатар,

санитарлық мәдениетті арттыру, жұқпалы аурулардың алдын алу секілді бағыттарда да ілгерілеушілік байқалды.

Соғыс аяқталған соң, осы кезеңде шындалған тәжірибелі мамандар бейбіт замандағы медицинаның негізін қалады. Шымкентте соғыстан кейін медициналық институт пен ғылыми орталықтар дами түсті. Осылайша, әскери медицинада қалыптасқан тәжірибе ел медицинасының болашақ дамуына жол ашты. Қазақ халқының қайсар рухы мен кәсіби шеберлігі – медицинаның даңқты тарихының бір бөлігі болып қала бермек.

Соғыс жылдары Шымкенттің медициналық училищесі ерекше белсенділік танытты. Бұл оқу орнында қысқа мерзімді курстар арқылы фельдшерлер, медбикелер мен санитарлар дайындалып, олар майдан мен тылға жіберілді. Жас мамандар уақытпен санаспай, оқ пен оттың ортасында қызмет етіп, Отанға адалдықтың үлгісін көрсетті.

Шымкент тұрғындары да жаралыларға азық-түлік, дәрі-дәрмек жинап, госпитальдерге көмек көрсетіп отырды. Бұл халық пен медициналық қызметкерлердің бірлесе атқарған патриоттық еңбегінің айғағы еді.

Қорытындылай келе, Ұлы Отан соғысы жылдарындағы әскери медицинаның дамуы – тек медициналық жетістіктердің ғана емес, шынайы ерліктің тарихы. Қазақ дәрігерлері мен Шымкент қаласының медицина қызметкерлері сол ерліктің жарқын өкілдері ретінде тарихта мәңгі қалмақ.

Әдебиеттер тізімі

1. «Майдан періштелері» // Егемен Қазақстан. – 2020. – <https://egemen.kz/article/232545-maydan-perishteleri>Егемен
2. «155 жыл: Кешегі лазарет – бүгінгі заманауи клиника»//Egemen.kz. – 2023. – <https://egemen.kz/article/352801-155-dgyl-keshegi-lazaret-%E2%80%93bugingi-zamanaui-klinika>Егемен
3. «Қазақстан медицинасының даму тарихы: аурухана салуға ықпал еткен жер сілкінісі» // Zakon.kz. – 2023. – <https://kaz.zakon.kz/kogam-tynysy/6027495-azastan-meditinasyny-damu-tarikhy-aurukhana-salua-ypal-etken-zher-slkns.html> Zakon.kz Жаңалықтар
4. «Оңтүстік Қазақстан облысынан майданға аттанған медбике әйелдердің қаһармандық істері»//Edunews.kz. – <https://edunews.kz/articiles/2787-otstk-azastan-oblysynan-maydana-attanan-medbike-yelderd-aarmandy-ster.html> edunews.kz

Жиенбаева А.А., Уалихан Ш.Ж.

Оңтүстік Қазақстан Медицина Академиясы, Шымкент қ., Қазақстан

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ӘСКЕРИ ДӘРІГЕРЛЕР ҚЫЗМЕТІ МЕН БИОХИМИЯ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ПРАКТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНЫЛУЫ

Аңдатпа

Ұлы Отан соғысы жылдарында әскери дәрігерлер тек жараларды емдеумен шектелмей, биохимиялық білімдерін қолдана отырып, ауыр жағдайда жауынгерлердің өмірін сақтап қалуға үлкен үлес қосты. Бұл мақалада соғыс кезіндегі биохимияның медициналық практикада қалай қолданылғаны, қазақ дәрігерлерінің майдан даласындағы ғылыми-тәжірибелік үлесі және бұл тәжірибенің қазіргі медициналық биохимия ғылымына әсері сараланады.

Түйін сөздер: Ұлы Отан соғысы, әскери дәрігерлер, биохимия, жарақат биохимиясы, гомеостаз, гиповолемия, қан ұю жүйесі, гипоксия, анаэробты гликолиз, қан алмастырғыштар, қышқыл-сілтілік тепе-теңдік, қазақ дәрігерлері, әскери медицина, метаболизм, медициналық биохимия тарихы.

Кіріспе: Ұлы Отан соғысы (1941–1945) КСРО халықтарының өміріндегі ең қасіретті әрі тағдыршешті кезең болды. Соғыс қимылдары тек майдан даласында ғана емес, медицина саласында да зор жауапкершілікті жүктеді. Әсіресе, әскери дәрігерлерге жүктелген міндет — жаралы жауынгерлерді мүмкіндігінше тез арада қатарға қосу, ауыр жағдайда өмірін аман сақтау. Бұл миссияны орындауда биохимия ғылымының маңызы зор болды [1]. Метаболизм, гомеостаз, қышқыл-сілтілік теңдік, қан ұю жүйесі және тіндердің тотығу-қалпына келу үрдістерін білу жарақат алған науқастың жағдайын дәл бағалауға мүмкіндік берді [2].

Негізгі бөлім

1. Биохимия — майдан медицинасында шешуші ғылым^[1]_{SEP}

Соғыс жағдайында дәрігерлерге:

- жарақаттан кейінгі гомеостаз бұзылыстарын,
- қышқыл-сілтілік тепе-теңдіктің өзгеруін,
- су-электролит алмасуын,
- гипоксия мен шок жағдайындағы биохимиялық процестерді түсіну қажет

болды [2].

Қан мен зәрдің биохимиялық көрсеткіштері, қан сарысуындағы глюкоза, мочевиная, сүт қышқылы, плазма ақуыздары сияқты компоненттер арқылы науқас жағдайы бағаланды [3].

Жараланған науқастарда анаэробты гликолиз, лактацидоз, оксидативті стресс белгілері жиі кездесіп, осыны ескере отырып ем-шара таңдалды [4].^{[1][2][3][4][5][6][7][8][9][10][11][12][13][14][15][16][17][18][19][20][21][22][23][24][25][26][27][28][29][30][31][32][33][34][35][36][37][38][39][40][41][42][43][44][45][46][47][48][49][50][51][52][53][54][55][56][57][58][59][60][61][62][63][64][65][66][67][68][69][70][71][72][73][74][75][76][77][78][79][80][81][82][83][84][85][86][87][88][89][90][91][92][93][94][95][96][97][98][99][100]}

2. Майданда биохимиялық әдістердің қолданылуы^{[1][2][3][4][5][6][7][8][9][10][11][12][13][14][15][16][17][18][19][20][21][22][23][24][25][26][27][28][29][30][31][32][33][34][35][36][37][38][39][40][41][42][43][44][45][46][47][48][49][50][51][52][53][54][55][56][57][58][59][60][61][62][63][64][65][66][67][68][69][70][71][72][73][74][75][76][77][78][79][80][81][82][83][84][85][86][87][88][89][90][91][92][93][94][95][96][97][98][99][100]}

Соғыс кезінде биохимияны қолдану келесі бағыттарда жүргізілді:

- Қан кету кезінде гемостазды қалпына келтіру үшін тромбин, кальций препараттары, фибриноген қолданылды [1].
- Гиповолемия мен шокты жеңілдету үшін қан алмастырғыш ерітінділер (мысалы: изотониялық натрий хлориді, полиглюкин, гемодез) кең қолданылды [2].
- Қан ұю жүйесінің бұзылыстарын анықтау үшін протромбин уақыты, гепаринге сезімталдық зерттелді [4].
- Инфекциялық асқынулардың алдын алу мақсатында иммундық жүйенің белсенділігіне әсер ететін витаминдер, антиоксиданттар, ақуызды тағамдар берілді [3].

3. Қазақ дәрігерлерінің ғылыми үлесі мен майдандағы еңбегі

Соғысқа қатысқан қазақ дәрігерлері өз заманының биохимия негіздерін жақсы меңгерген. Олардың ішінде профессор Халел Досмұхамедов, Сәтбаев Қуандық, Нұрғиса Құлжанова сынды ғалымдар медициналық биохимия негіздерін Қазақстанда дамытуға үлес қосқан [1].

Соғыс жылдары дала госпитальдарында алғаш рет жылжымалы зертханалар ұйымдастырылып, науқастардың:

- қанның жалпы ақуыз деңгейі,
- гемоглобин мөлшері,
- сілтілік резерві,
- қандағы глюкоза деңгейі талданып отырды [3].

Бұл биохимиялық көрсеткіштер хирургиялық араласуға дайындықты бағалауда, шоктың ауырлығын анықтауда шешуші роль атқарды [4].^{[1][2][3][4][5][6][7][8][9][10][11][12][13][14][15][16][17][18][19][20][21][22][23][24][25][26][27][28][29][30][31][32][33][34][35][36][37][38][39][40][41][42][43][44][45][46][47][48][49][50][51][52][53][54][55][56][57][58][59][60][61][62][63][64][65][66][67][68][69][70][71][72][73][74][75][76][77][78][79][80][81][82][83][84][85][86][87][88][89][90][91][92][93][94][95][96][97][98][99][100]}

4. Соғыс тәжірибесі — қазіргі биохимия дамуына негіз^{[1][2][3][4][5][6][7][8][9][10][11][12][13][14][15][16][17][18][19][20][21][22][23][24][25][26][27][28][29][30][31][32][33][34][35][36][37][38][39][40][41][42][43][44][45][46][47][48][49][50][51][52][53][54][55][56][57][58][59][60][61][62][63][64][65][66][67][68][69][70][71][72][73][74][75][76][77][78][79][80][81][82][83][84][85][86][87][88][89][90][91][92][93][94][95][96][97][98][99][100]}

Соғыс жылдарында жинақталған тәжірибе бейбіт кезеңде медициналық биохимия пәнінің толық қалыптасуына алып келді:

- Жаңадан қан алмастырғыш препараттар,
- энергетикалық субстраттар,
- гипо- және гипергликемияны анықтайтын экспресс әдістер пайда болды [1].

Қазақстанда 1940–1950 жылдары медициналық жоғары оқу орындарында биохимия кафедралары ашылып, соғыс ардагерлері-дәрігерлер солардың алғашқы ұстаздары болды [3].

Қорытынды

Ұлы Отан соғысы - тек ерлік пен шайқас емес, сонымен бірге ғылым мен практиканың ұштасқан кезеңі болды. Әскери дәрігерлердің майдандағы қажырлы еңбегі мен биохимия ғылымының практикалық қолданылуы мыңдаған өмірді сақтап қалуға мүмкіндік берді. Сол кездегі биохимиялық білімнің рөлі бүгінгі таңда клиникалық медицинада, реаниматологияда, токсикологияда өз жалғасын табуда. Қазақ дәрігерлерінің бұл саладағы қосқан үлесі - медициналық ғылымның алтын қазынасына айналды.

Әдебиеттер тізімі

1. Қуандықов Қ. «Соғыс кезіндегі медициналық биохимия негіздері», Алматы, 1952
2. Бабанский Б.И. «Военно-полевая медицина», М., 1946
3. Алимбаев С. «Қазақстандағы медициналық биохимия тарихы», Алматы, 1980
4. Клиническая биохимия / Под ред. Мрачковского Л. – М.: Медицина, 1970

Мазмұны

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ: ЕРЛІК ПЕН ЕҢБЕК ТАРИХЫ Нурмаханова Г. К., Жарылқасын А. Ж.	2
ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МЕДИЦИНА СОҒЫС ЖЫЛДАРЫНДА Нурмаханова Г. К., Құдайбергелі А.Ж.	4
МЕДИЦИНА ЖӘНЕ ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ: ШЫМКЕНТ ПЕН ФАРМАЦИЯНЫҢ ҮЛЕСІ Нурмаханова Г. К., Мұхитқызы Ә.	6
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫНДАҒЫ МЕДИЦИНА Нурмаханова Г. К., Азретали А.Ж., Жаканалиқызы Ж.	8
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ: ЖЕҢІСТІҢ ТАРИХЫ МЕН ТАҒЫЛЫМЫ Нурмаханова Г. К., Әскербекбаева Ж. С.	10
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ӘСКЕРИ МЕДИЦИНАНЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ Нурмаханова Г. К., Молдабек А. А.	13
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ӘСКЕРИ МЕДИЦИНАНЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ Нурмаханова Г. К., Сарсенбек Н. Б.	15
ЕРЛІК ПЕН ЕЛГЕ ҚЫЗМЕТ Нурмаханова Г. К., . Усеинова Д. Ш.	17
ИЗУЧЕНИЕ ХИМИЧЕСКОГО СОСТАВА ДОННИКА ЗУБЧАТОГО Алиханова Д.Н., Абдуллаулы Н.	20
ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДА ӨСЕТІН АЗИЯ ЖАЛБЫЗЫ ӨСІМДІГІ ҚҰРАМЫНДА БОЛАТЫН БИОЛОГИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІ ЗАТТАРДЫ ЗЕРТТЕУ Асқан А.А., Ғылыми жетекшісі: Алиханова Х.Б.	21
ӘСКЕРИ МЕДИЦИНА АКАДЕМИГІ НИКОЛАЙ БУРДЕНКОНЫҢ ҰЛЫ ЖЕҢІСКЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ Оспанова Г.С., Байзақов О.Д., Асхат Ж.	24
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖӘНЕ МЕДИЦИНА ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ЕРЛІГІ Нурмаханова Г. К., Бегалиева А. С., Ирисметова Ш.З.	27
МЕДИЦИНА ЖӘНЕ ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ Нурмаханова Г. К., Дарханбеков Қ. Б.	30
КӨРНЕКТІ ӘСКЕРИ ДӘРІГЕРЛЕРДІҢ ӨМІРБАЯНЫ Жаканалиқызы Ж., Азретали А.Ж., Дильдабекова Л.А.	33
МЕДИЦИНА ЖӘНЕ ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ Нурмаханова Г. К., Мулдабекова А.Е.	46

АҚ ХАЛАТТЫ ЕРЛІК ИЕСІ МАСҒҰТ АЙҚЫМБАЕВТЫҢ МАЙДАНДАҒЫ ЖӘНЕ БЕЙБІТ ЕҢБЕГІ Оспанова Г.С., Байзаков О.Д., Мұсахан А.	49
ҚАЗАҚ БАТЫРЛАРЫНЫҢ ЕРЛІГІ МЕН МЕДИЦИНАДАҒЫ ЖЕТІСТІКТЕР Нурмаханова Г. К., Бегман А. Қ.	52
ШЫМКЕНТ ДӘРІГЕРЛЕРІ – МАЙДАНДА Нурмаханова Г. К., Нұркенұлы С.	55
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ӘСКЕРИ ДӘРІГЕРЛЕР ҚЫЗМЕТІ МЕН БИОХИМИЯ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ПРАКТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНЫЛУЫ Жиенбаева А.А., Уалихан Ш.Ж.	57